

מלאכת צידה

ענף ראשון: ביאורים בשמועות הגמ' בדין צידת בעלי חיים

הערה בלשון המשנה / ביאור הב"ח בשיטת רש"י / ישוב סוגיית הגמ' לפי הב"ח / ישוב קושיית הגרע"א לפי מהלך הב"ח / מצדד בדעת הב"ח דלא פליגי בהגדרת מלאכת צידה אלא בהגדרת התפיסה / אופן נוסף בדעת רש"י שכל דבריו רק אליבא דס"ד / בדברי הפוסקים מבואר להלכה שבודאי בעינן שלא תוכל לברוח; לשיטתם הגדרת צידה מסביר היינו שהיא משתמרת לו / סוגיית הגמ' וחילוקי הדינים מאירים לפי פירוש הר"ן / הכנסה ונעילה / שיעור חד שיחיא / צידת צבי ושאר בעלי חיים - ישן וסומא / גדר איסור צידה מדרבנן / שיסוי כלב אחר חיה / החידוש המיוחד ב'אובצנא' לשיטת רש"י ולשיטת הרמב"ם / עיכוב זמני שאינו יכול לזוז מחמתו אי נחשב בגללו לניצוד ועומד / הגדרת 'במינו ניצוד' / דין צידת ארי / ראיית הב"י לדין דבורים וזבובים / ספיקו של השפ"א / חידושו המרעיש של המג"א בדין צידה, וביאור נכון לפי"ז בכל לשונות המשנה / דין נכנסה לו צפור תחת כנפיו / הפסקת צידה

ענף שני: בגדרי דבר שאינו מתכוין ופסיק רישא דשייכי לשמעתין

דברי הט"ז בדין ספק פס"ר דלשעבר והביאור הפשוט בחילוק בין ספק לשעבר לספק מכאן ולהבא / ביאור מו"ר בעל דרכי שמואל בחילוקים שבדיני ספק פס"ר / צד נוסף בביאור דברי הט"ז שהיקל בספק פס"ר רק במלאכת צידה / שיטת השלטי הגבורים בביאור דברי הרשב"א בהיתר נעילת הדלת הבית לשמירה אף שצבי בתוכה / הביאור המחזור בדברי הרשב"א שעיקר סברתו בהגדרת המעשה של נעילת דלת שאין זה מוגדר כמעשה צידה

ענף ראשון: ביאורים בשמועות הגמ' בדין צידת בעלי חיים

תנן (קו, א-ב): רבי יהודה אומר הצד צפור למגדל, וצבי לבית חייב. וחכמים אומרים צפור למגדל וצבי לגינה ולחצר ולביכרין [חייב]. רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הביכרין שוין. זה הכלל מחוסר צידה פטור, שאינו מחוסר צידה חייב.

הערה בלשון המשנה

[א] הנה בסידור דברי המשנה יש להתבונן שנכפל דין צידת צפור למגדל בדברי רבי יהודה ובדברי חכמים, ולכאורה בלא שום צורך וחידוש, שהרי לא נחלקו אלא בדין הצבי אם רק הצדו לבית חייב כדברי ר"י, או גם הצדו לגינה ולחצר ולביכרין כדברי חכמים.

וביותר קשה לפי הגירסא שלפנינו שבדברי חכמים לא נשנה דין צבי לבית רק ההוספה 'לגינה ולחצר ולביכרין', וא"כ מה ראו לכפול דין צפור למגדל דווקא¹.

ועוד צ"ב, שבנוסח זה משמע כאילו ישנה נפקותא בין ר"י לחכמים בדין צידת ציפור, ולא היא, כאשר נתבאר.

ביאור הב"ח בשיטת רש"י

[ב] והנה רש"י פירש החילוק בין מגדל לבית לגבי צפור: אבל אם הכניסו לבית אינו ניצוד בכך שיוצא לו דרך חלונות, [ובביצה (כד, א ד"ה חייב) הוסיף: ואין כאן צידה].

וכבר העירו בזה, שהרי בדברי הגמ' לא נזכר מאומה מפרט זה, ולשון המשנה סתום לחלק בין מגדל לבית, ולפי דברי רש"י נמצא שכאשר החלונות סתומין יתחייב גם לבית, ובמתינתני קתני סתמא צפור למגדל ולא מפליג בזה, עי' בשפ"א.

והב"ח (סי' שטז ס"ק א) הוסיף לתמוה על דברי רש"י, וז"ל, משמע דהיכא דסתומין החלונות בעששית שאי אפשר לו שיצא דרך חלונות אית בו משום צידה, וזה היפך הסוגיא דמשמע דהטעם הוא דבבית קשה הוא לתופסו לעוף לפיכך אינו חייב עליו אם הכניסו לבית. וכן הקשו בראש יוסף ביצה שם ובהגהות הרש"ש כאן.

וביאר הב"ח, וז"ל, ויש לומר דכל הסוגיא אולא אליבא דחכמים וכדפירש רבן שמעון בן גמליאל דהלכה כמותו, זה הכלל מחוסר צידה פטור שאינו מחוסר צידה חייב, אבל לרבי יהודה דפליג עליהו דצבי לגינה ולחצר ולביכרין אף על גב שאינו מחוסר צידה, דאינו קשה לתופסו שם, נמי פטור משום דאפשר לו לברוח, לפי זה קשה אם כן עוף לבית נמי כיון דאינו יכול לברוח חייב אף על פי שמחוסר צידה דקשה לתופסו, דלרבי יהודה אין חילוק בין קשה לתופסו לאינו קשה לתופסו, ועל כן פירש רש"י דלרבי יהודה הוי טעמא משום דאפשר לו לעוף לצאת ולברוח דרך החלונות, אבל למאי דקיימא לן כחכמים ורבן שמעון בן גמליאל אפילו אי אפשר לו שיצא דרך החלונות כגון שנסתמו בעששית נמי אינו חייב בהכניס עוף לבית משום דמחוסר צידה הוא שקשה לתופסו שם בבית.

ומבואר בדברי הב"ח שרבי יהודה נחלק עם חכמים ביסוד מהות מלאכת צידה, ואינו בא רק לחקל שבצידת צבי לגינה ולחצר ולביכר לא נחשב לצידה, אלא שבא גם להחמיר, שבדעת חכמים ורשב"ג נתבאר דבעינן שיהיה קל לתופסו ואינו מחוסר צידה לתופסו בידינו,

¹ ועי' בהגהות הב"ח שהוסיף 'לבית', וכן הוא ברי"ף וברא"ש.

ור"י לית ליה הך כללא, ובגוונא שאינו יכול לברוח, ומ"מ קשה לתופסו בידים, לדעת ר"י יתחייב משום צידה אף שלדעת רבנן פטור.

ונמצא שלדעת ר' יהודה יסוד מלאכת צידה היינו להכניסו ולנועלו במקום המשתמר שאינו יכול לברוח ממנו, ואילו לחכמים ולדעת רשב"ג יסוד המלאכה היינו התפיסה בידו, ולזה לא בעינן שיתפסנו ממש, אלא כל שיכול לתופסו בנקל (בשיעורים המבוארים בגמ') הוי צידה.

ועוד עולה מדברי הב"ח שרבי יהודה וחכמים במתני' נחלקו גם בדין צידת צפור, ואף דתרווייהו נקטי חד לישנא 'צפור למגדל', מ"מ לאו מחד טעמא נינהו, שלדעת חכמים היינו משום שבמגדל אינו מחוסר צידה ותפיסה, וכדמפרש רשב"ג בטעמם, אולם לדעת ר"י היינו משום שבמגדל אינו יכול לברוח כי ליכא חלונות.

ולפי"ז צריך לומר דנקיט מגדל משום שאין בו אפשרות לברוח, אבל בבית דרך הוא שיש בו פתחים וחלונות. ולפי"ז מיושב היטב כפילות דין צפור למגדל במשנה, שאמנם תרי הלכתי נינהו השנויים בדברי ר' יהודה ודברי חכמים, ונפקותא רבתא ביניהו, וכמו שנתבאר בס"ד.

ושוב הראוני שכבר עמד בנקודה זו בפרי מגדים (משבצות זהב סימן שטז ס"ק א) וז"ל, ולפי מה שכתבו הב"ח והט"ז דרבנן בתרתי פליגי, צבי לביבר חייב, וצפור דרור לבית בסתום פטור לדידהו, ולרבי יהודה לבית סתום דרור נמי חייב, אתי שפיר מה שאמרו צפור למגדל, לדיוקא הא לבית אף סתום פטור, דלא כרבי יהודה. אבל רש"י בביצה כ"ד א' ד"ה וחכמים אומרים צפור למגדל, כאשר אמרת, צ"ע.

ישוב סוגיית הגמ' לפי הב"ח

[ג] ולפי דברי הב"ח הללו מיושב עוד מה שהקשו האחרונים בדברי הגמ' בע"ב, עופות אעופות נמי לא קשיא; הא ביבר מקורה, הא ביבר שאינו מקורה; והא בית, דמקורה הוא, ובין לרבי יהודה ובין לרבנן, צפור למגדל אין, לבית לא.

וצ"ע אמאי לא משני הגמ' כסברת רש"י במתני', דמיירי בביבר שאין בו חלונות, ובזה גרע בית שיש בו חלונות.

ולפי דברי הב"ח נראה שהרי כל דברי רש"י היינו אליבא דר' יהודה, אולם הך ברייתא דצדין חי' ועוף מוקי לה התם כרבנן, ועל כן צדין חיה מביבר שאינו מקורה, ולכך פריך שפיר מעוף במקורה דעוף במקורה לרבנן אפילו אין בו חלונות אינו ניצוד. (יעוין בשו"ת אבני נזר סי' קצ אות ב).

ובדברי הב"ח נתפרש שהעדיפות של בית על פני גינה ביחס לצבי, היינו שבבית אינו יכול לברוח, כי סתם בית אין בו חלון גדול שיכול צבי לברוח, אבל בחצר וגינה וביבר יכול לברוח, והיינו כדמפרש האבנ"ז שם שכיון שאינו מקורה לפעמים בורח על ידי שמסרך בכתלים, ומאידך גיסא, אין חילוק בין בית לגינה ולחצר כלפי אם קשה לתופסו.

ונמצא איפוא שיסוד המחלוקת בין רבי יהודה לחכמים בצפור ובצבי אחד הוא בעיקר הגדרת מלאכת צידה, אם היינו מה שמכניסו למקום שאינו יכול לברוח ומשתמר שם, או התפיסה שתופסו בידו או עכ"פ יכול לתופסו בנקל.

ישוב קושיית הגרע"א לפי מחלף הב"ח

[ד] ולפי דברי הב"ח הללו היה נראה ליישב קושיית הגרע"א בדברי הגמ' בסמוך בע"ב דמשני לתריץ הברייתות עופות אעופות, הא בביבר מקורה הא בביבר שאינו מקורה, וז"ל, קשה לי הא הך ברייתא קתני נמי חיה דאין צדין הרי דחיה אינו ניצוד בביבר, ובחיה אין

חילוק בין מקורה או לא דהא אינו יכול לפרוח, וכיון דחיה בביבר מקורה אינו ניצוד, מכש"כ בעוף, וא"כ על רומיא דעופות אעופות ג"כ צ"ל דהברייתא כר"י, דחיה אינו ניצוד, וכ"ש עופות, ומתניתין כרבנן דחי' ניצוד, וה"ה לעוף במקורה, וא"כ הו"ל לגמרא לומר עופות אעופות נמי ל"ק דתליא בפלוגתא דר"י ורבנן.

והנה בספר קושיות עצומות הובאה קושיית הגרע"א בנוסח שונה במקצת, וז"ל, תמיהני הא בברייתא זו דקתני דגם חיה אין צדין, הרי דחיה אינו ניצוד בביבר וממילא גם בביבר מקורה אינו ניצוד, דבחיה דאינה יכולה לפרוח לא שייך לחלק בין מקורה לשאינו מקורה, וכיון דחיה אינה ניצודת ממילא מכל שכן גם עוף אינו ניצוד, וא"כ הרי האמת דהברייתא דאין צדין היינו מביבר מקורה, ובהכרח דהברייתא כר"י דחיה אינה ניצודת בביבר וה"ה עוף בביבר מקורה, וא"כ לשון הא בביבר שאינו מקורה הוא תמוה, דהא הברייתא אוסרת גם במקורה, וצע"ג.

והנה הגרע"א סבירא ליה כהנחה פשוטה שחיה אינה יכולה לברוח מביבר, ועל כן אין בדינה שום נפקותא בין ביבר מקורה לביבר שאינו מקורה, שאין שום מעליותא במקורה, וזה כנגד מה שנראה בעליל בדברי הב"ה, וכן פירש האבני נזר, שחיה יכולה לברוח מביבר, וזה חילוק ביבר מבית אליבא דר' יהודה.

ומצאתי כדברי הגרע"א מפורש במאירי בביצה (ב, ב): ומ"מ אין הדבר שווה בחיה ובעופות מכל וכל שהקרפף שהחיה בתוכו אינו צריך שיהא מקורה שחרי אין החיה קופצת בגובה הכותלים אבל צריך שיהא קמץ וכו'.

האומנם שבוה תתיישב ממילא קושיית הגרע"א המובאת באחרונה דלשון 'הא בביבר שאינו מקורה' תמוה דמאי נפקותא איכא בזה, וע"ז התשובה שבודאי אליבא דר"י שפיר יש לחלק בחיה בין מקורה לשאינו מקורה, ואין הברייתא אוסרת באינו מקורה.

אלא שעדיין תיקשי קושייתו הראשונה, דה"ל לגמרא לומר עופות אעופות נמי ל"ק דתליא בפלוגתא דר"י ורבנן, שהרי סו"ס כל מעליותא דביבר מקורה היינו רק לר"י.

אכן ע"ז יש לומר שהברייתא לצדדין קתני, והיינו שאף כי לדין חיה אוקימתא דאינו מקורה היינו לדעת ר' יהודה, אבל בעופות החילוק הוא בדעת חכמים, ובעוף לדעת חכמים אינו חייב אלא במקורה, ודוק.

מצדד בדעת הב"ה דלא פליגי בהגדרת מלאכת צידה אלא בהגדרת התפיסה

[ח] איברא, בעיקר ביאורו של הב"ה, צ"ב טובא, אטו נחלקו ר' יהודה וחכמים מן הקצה אל הקצה מהי מלאכת צידה, אם הגדרתה היינו שהוא נוטל מן העוף או הבהמה את חירותה שאינה יכולה לברוח, וזו דעת ר' יהודה, או שהיא תפוסה ונשלטת על ידו כדעת חכמים ורשב"ג, וזו מחלוקת רחוקה מאוד. ועי' בשו"ת אבני נזר שם שעמד בזה.

ובאמת נראה שאין לומר שהגדרת צידה הינה שלילת החירות לחוד, שהרי דבר שאין במינו ניצוד אין בו צידה מדאורייתא, ולפי דעת רש"י הגדרת במינו ניצוד היינו שיש צורך לאדם בצידתו, ואף באופן שאין רבותא ומלאכה בתפיסתו ולכידתו, וכגון חגבים. ויתבאר להלן.

ועוד מצינו שדנו האחרונים בדין צידת אדם בגוונא שכולאו בבית האסורים ושולל ממנו את חירותו, ונטייתם להכריע שלא שייך מציאות צידה באדם², וצ"ב.

² יעויין בספר שמירת שבת כהלכתה פכ"ז הערה קיב; אורחות שבת פרק ארבעה עשר הערה א.

ולכאורה נראה מוכרח מזה, ומעוד ראיות³, שצידה אינה שלילת חירות בסתמא, אלא שהוא צד ותופס את הבע"ח שליטתו, והיינו שעצם התוצאה של מלאכת הצידה שנשללה חירות הניצוד איננה צידה, אלא צידה היינו מעשה ההשתלמות על הבע"ח, ולכך נאמרו הגבלות, שרק מעשה השתלמות לצורך האדם ולשימושו נחשבת כהשתלמות, ואם אין במינו ניצוד, ואין ההשתלמות על אותו הבע"ח נחשבת אין זו צידה.

והיה נראה לומר שסברת ר' יהודה שכל שיכולה לברוח לא נחשב לצידה אין זה מחמת שעיקר הגדרת מלאכת צידה היינו שלילת חירות העוף או הבהמה, אלא גם לשיטתו הגדרת צידה היינו שהוא תופס וצד את העוף או הבהמה לרשותו, אכן ס"ל שגדר התפיסה אינו תלוי בכך שהיא נתפסת בידו או שיכול לתופסה בידו שלא תוכל להשתמט ממנו, אלא שתפיסה היינו שליטה שלא תוכל לברוח מרשותו.

ולאידך גיסא, נראה כי לדעת חכמים אפשרות הברחה מן המקום לא מגרעת את ההגדרה שהיא תפוסה אצלו, וזאת מצד אפשרות התפיסה ע"י שחיה, מאחר שאף אם ישנה אפשרות בריחה בגוונא שיש חלונות, הברחה היא כבר שלב שני לאחר התפיסה, והיינו שבאופן טבעי גם כאשר יש איזה חור או חלון העוף אינו בורח מיד, ועייף⁴.

אופן נוסף בדעת רש"י שכל דבריו רק אליבא דס"ד

[ו] והנה בעיקר הביאור בדברי הגמ' היה מקום לומר בב' אנפי, וחלוקים המה מן הקצה אל הקצה.

היה מקום לומר שקושיית הגמ' מבוססת על ההנחה הפשוטה שבביבר בודאי יש חלונות, ונראה שאף שבעצם ביבר עשוי לשמור על החיות ולא שיוכלו לברוח משם, מ"מ חלונות לאו דווקא, וכמו שמצינו בלשון רבינו יהונתן מלוניל (על הרי"ף לה, א): דרך חלונות או נכנס לחורי הבית או בין הרעפים. וכן בשיטה להר"ן כאן כתב שיכול לברוח דרך סדין, ועי' במאירי.

ומתוך קושיא זו פריך השמועה, ותירצו לאוקמי מתני' דבצפור דרור עסקינן, שאינה מקבלת מרות ודרה בבית כבשדה, ונמצא הטעם שאין כאן חיוב צידה משום שהצפור נשמטת מזוית לזוית, ואזי שוב הדרה בה הגמ' בעיקר הגדרת צידה שאין תלוי במה שמשתמרת ואינה יכולה לברוח, אלא במה שתופסה מיד ואינה נשמטת מידיו בשחייתו לתופסה.

ואמנם כל דברי רש"י באו מתוך ההכרח לפרש החילוק בין מגדל לבית כפי ס"ד דגמ', אבל למסקנא אזי באמת אין הדבר נעוץ במגדל דייקא, שהרי בשאר עופות גם בבית חייב, אלא

³ כגון דין צידת נחש שאם צדו רק מחמת שלא יזיקנו אינו נחשב לצידה.

⁴ וקצת דוגמא לזה מה שמצינו בדברי התוס' בביצה (לו, ב ד"ה אלא) בשם הר"ר משה מאייבר"א דלר"ש נמי מיירי שיש חור קטן בכוורת אך אינו נראה וא"כ לא הוי פסיק רישיה ולא ימות ולר"ש מותר, ורבי יהודה דאסר אפילו דבר שאינו מתכוין בעי חור גדול שיהא נראה לדבורים לצאת מן הכוורת.

הרי שלר' יהודה דלא בעי שיהיה פסיק רישיה להיבדו באינו מתכוין, יש מציאות של צידה גם בגוונא שיכולה לברוח דרך אותו חור קטן, ולכאורה הביאור הוא שאותו החור קטן לא מגרע במציאות של התפיסה הראשונה, שרק אח"כ יכולה למצוא את אותו החור ולצאת דרכו.

ובאמת יש לדון טובא בגדר מלאכת צידה, אי היינו מעשה התפיסה של החיה בידו ממש לשעה אחת, או התוצאה של הכנסה לרשותו שנמצא הבע"ח תחת שליטתו, ועי' בשו"ת אבני נזר סי' קצ וסי' קפט אות ו, ועוד ידובר בס"ד.

מיירי בצפור דרור ועליה חייב רק במגדל. נפירוש זה עולה מתוך דברי הפנ"י בביצה שם, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קטז.

ולפי מהלך זה היה נראה לבאר בפשיטות לשון הגמ' בסמוך: השתא דאתית להכי, היה אחיה נמי לא קשיא הא בביבר קטן, הא בביבר גדול. ורש"י פירש דהיינו לאוקמינהו לתרווייהו כרבנן. ובביצה פירש יותר: דעופות אעופות לא קשו אהדדי, ולא דחיקא לאוקומי מתניתא בפלוגתא דתנאי היה אחיה נמי לא תוקמא כתנאי, אלא תרווייהו כרבנן. וזה קצת דוחק. ועי' בהגהות הרש"ש ובשפ"א כאן, ובהגהות חכמת מנוח ובחת"ס בביצה שם.

אכן לפי האמור יש לומר, דאליבא דס"ד, שישנו כלל ברור בצידה שלא תהיה אפשרות בריחה, א"כ בודאי אין לחלק בגודל הביבר בין ביבר גדול לביבר קטן, שהכל תלוי באם יש בו חלונות או סדין, אבל אחר שהגמ' הדר ביה מהך כללא וסבירא לן שהדבר תלוי באם יכול לתופסו, בודאי יש לחלק בין ביבר גדול לביבר קטן.

ולפי האמור נראה שגם מתבאר בפשיטות לשון רש"י במתני' דביצה (כג, ב ד"ה אבל צדין): **קא סלקא דעתך השתא**, כיון דמוקפים גדר הוו לחו כנצודין ועומדין, אבל דגים נשמטין לחורים ולסדקים, והויא צידה ביום טוב.

ובתוספות חכמי אנגליה ובצל"ח שם נדחקו שהכוונה בדבריו שרק אליבא דס"ד סגי לן בכך שהן מוקפים גדר ואינם יכולים לברוח, ואילו לפי מסקנת השמועה בעינן נמי שלא יהיו מחוסרים צידה ותפיסה.

אכן לפי האמור, וכן לפי חשבונו של הב"ח, נראה דאמנם אליבא דמסקנא דהתם, דלא סבירא לן כר"י, ואין תנאי של מוקפין גדר, אלא הכל תלוי אם מחוסר צידה ותפיסה, ודוק.

בדברי הפוסקים מבואר להלכה שבודאי בעינן שלא תוכל לברוח; לשיטתם הגדרת צידה מסבירא היינו שהיא משתמרת לו

[ז] ברם בדברי רבותינו הפוסקים שמפיהם אנו חיים שמעינן גם שלא כדברי הב"ח הנ"ל וגם שלא כביאור השני האמור, אלא אף לדין דבודאי פסקינן כחכמים וכרשב"ג, כדי שיהיה צידה בעינן גם שלא יוכל לברוח, וכמו שכתב במשנ"ב (ס"ק ג) דבצפרים וכן בשאר עופות אינו חייב עד שיהיה הביבר והבית מקורה וגם חלונותיו סתומין שהוא [אינו] יכול לברוח דרך שם.

והנה כבר נתבאר לעיל שאליבא דמסקנא, ובפרט לדעת חכמים, אין שום מקור בדיני המשנה לתנאי זה דבעינן שלא תהיה אפשרות בריחה, ולכאורה מוכרח בשיטת הפוסקים דהכי פשיטא לחו מסבירא, וא"צ לפנינו שדבר הניצוד היינו דבר שהוא משתמר לו ואינו יכול לברוח, ואין די בכך שהוא תפוס.

ולפי סברתם כל נידון השמועה בדברי חכמים בדין מחוסר צידה ואם יכול לתופסו, היינו תנאי נוסף לעצם הצידה, והיינו שאין די בכך שהוא מכניס דבר לשליטתו באופן כללי ע"י שהבעל חי אינו יכול לברוח, אלא בעינן גם שיהיה ניצוד ותפוס בידו ממש או עכ"פ שיהיה יכול לתופסו, ואם הוא יכול להשתמט מאחיזתו מיחסרא בצידה דיליה.

ובסבירא זו לא נחלק אדם מעולם, אלא שר' יהודה הוסיף בהגדרת צידה שצריך להיות תפוס יותר, וזהו דמחלק בחיה בין בית לביבר, שרק בבית שהוא מקום קטן יותר מביבר נחשב החיה לניצוד.

ולפי סברא זו נמצא שבדאי גם לר' יהודה בעינן שיהיה יכול לתופסו גם בבית מקורה, ולא פליג אלא לקולא שאינו חייב בביכר אף ביכול לתופסו, וכן הכרעת רוב הפוסקים.

וכללו של דבר לפי שיטתם שלפי חכמים שהלכה כמותם נאמר תנאי נוסף על עצם הצידה למקום המשתמר שיהיה הבע"ח תפוס או יכול להיתפס בידו ממש, וכך היא המסקנא שהכל הולך אחר אפשרות התפיסה.

ומעתה יל"ע מה נשתנה ענינה של צפור דרור דמוקמינן בגמ' בה דין צפור למגדל דמתני', והא באמת לא נאמרה כאן איזו הלכה מיוחדת, אלא שכך הוא מציאות הדברים שצפור זו קשה לתופסה אף בביכר קטן ולא מהני בה שיעור של שחיה כיון שהיא משתמטת ממנו.

ומצאתי באליה רבה (ס"ק א) שאמנם מצדד לומר בדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור שלא חילקו בהדיא בין מיני הצפרים, "דבאמת למאי דמסיק הש"ס השתא דאתית להכי חיה אחיה נמי לא קשה הא בביכר גדול וכו', חזר מתירין דציפור דרור".

וכן נקט בערוך השולחן (סעיף ד) דסברת הפוסקים היא שאין לחלק בין עוף לעוף, "משום דס"ל דוחו תירין בעלמא ולמסקנא אינו כן, דאח"כ אומר השתא דאתית להכא כאן בביכר גדול כאן בקטן היכי דמי כל דרהיט ומטי בחד שיחיא וכו' וממילא דבכל הדברים וגם בעופות בבית קטן מאד הוי צידה", יעו"ש בכל דבריו. ויעו"ש עוד בב"ח שם ובמ"ז ס"ק א ובמרכבת המשנה פ"י הי"ט.

אבל בדעת השו"ע להלכה שנקט חילוקא דצפור דרור, צ"ב מה נאמר בדין זה מעבר לכלל של מחוסר צידה והיינו שרק אם יכול לתופסו חשיב כניצוד⁵.

ובאמת צ"ב בעיקר הטעם דמיייתי בגמ' לדין צפור דרור "לפי שאינה מקבלת מרות", ו"מפני שדרה בבית כבשדה", ומאי נפ"מ בזה, הרי יסוד הענין הוא מה שהיא משתמטת ואינו יכול לתופסה, ומה לנו להדגיש טעם הדבר שהיא משתמטת מתפיסתו באשר היא אינה מקבלת מרות ודרה בבית כבשדה.

סוגיית הגמ' וחילוקי הדינים מאירים לפי פירוש הר"ן

[ח] אולם לפי פירושו של הר"ן בפי' על הרי"ף בביצה שם (יג, א מדפי הרי"ף) דברי הגמ' מאירים ובהירים, וז"ל, גמ' ה"ד מחוסר צידה כגון דאמרי הבא מצודה ונצודנו. צ"ל שזה כולל שיעור הביכר שאם הוא גדול כל כך שצריך בו מצודה אסור, וכולל ג"כ המינים דאפי' בביכר גדול כל שאין המין צריך למצודה כגון אווזין ותרנגולין ויוני הרדסיאות דבאין לכלובן לערב ונוחין לתפושן שם שאין בהם משום צידה, וכן הדין בחיות בני תרבות, והכי מוכח בגמרא וכתוב בחידושי, ועופות דלאו בני תרבות מוכח בגמ' דכל היכא שהן במקום מקורה ואין להם מקום לצאת ממנו חשיבי נצודין בר מצפור דרור שאינה מקבלת מרות דדרה בבית כבשדה.

והעולה מדבריו שיש כמה מדרגות בעופות, ובאמת ישנו חילוק יסודי ומהותי בין צפור דרור לשאר עופות, שכשם שהזינן בדברי הגמ' בביצה שישנו מין מסוים של עופות שהינם בני תרבות שאין המין צריך למצודה כגון אווזין ותרנגולין ויוני הרדסיאות דבאין לכלובן לערב ונוחין לתפושן שם שאין בהם משום צידה כלל, כך שונה מין העוף שאינו בן תרבות

⁵ ויעו"ש בפמ"ג א"א ס"ק א שצפור דרור היא צפור קטנה ביותר, ומחמת קטנותה היא יכולה להשמט ולא מחמת חכמיות, יעו"ש, וכבר עמד בזה שבלשון רש"י בביצה 'שיודעת להשמט' לא משמע כדבריו.

אבל מקבל מרות מצפור דרור, שבעבורו סגי בכך שהכיבר הוא מקורה כדי שיחשב כניצוד ולא בעינין שיהיה אפשר לתופסו בשחיה אחת.

וכפי העולה מדברי הר"ן הכי סבירא ליה להלכה בתשובת משאת בנימין (סי' ח) כפי שהובא בשמו במגן אברהם (סימן תצז ס"ק ט): אבל במקורה לא שייך צידה כלל בעופות אפי' בגדול הרבה רק בצפור דרור שייך צידה אפי' במקורה, יעו"ש.

והיינו שבעופות ישנו מרכיב נוסף מעבר לאפשרות התפיסה, והיינו שמציאות ה'מקורה' שאינו יכול לברוח מחשיכה אותם כניצודים.

ולפי סברת הר"ן, שענין הצידה והתפיסה לא תלוי רק במציאות הטכנית של המקום שאליו צד את הבע"ח, אלא גם בהרגל של אותו בע"ח ובתחושותיו, שצפור דרור שונה בתחושתה משאר בעלי חיים בכך שהיא אינה חשה כלואה בכיבר מקורה, והרי היא חופשית גם במצב כזה, ניתן להבין גם את מעלת מגדל ביחס לצפור דרור, שאין זה רק מצד אפשרות התפיסה, שכיון שהמקום מצומצם יותר ניתן לתופסה ואינה יכולה להישמט ממנו, דא"כ היה לו לחלק בגודל המקום, אלא החילוק הוא בתחושת הצפור, שגם הדרור חשה כלואה כשהיא נתונה במגדל שהוא גבוה וצר, ואין זה תלוי רק בשיעור המקום.⁶

ויעויין לשון רבינו חננאל כאן: אבל צפור אחרת דלא רגילה בבית, מאלתר שיסגור עליה בית מקורה מקבלת מרות וכצודה דמיא וחייב עליה בשבת, ולשונו בביצה: כי הביכרין לר' יהודה כיער חשובין. וצריך לומר שאף חצר וגינה כן.

ולדברי הר"ן, לכאורה הנקודה בעופות בבית מקורה אינה לפי שהם ניצודים ברשות זו דייקא, אלא שכבר נקבע עליהם שאינם בני חירות, והרי הם כחיה ועוף שברשותו דתו לא שייך בהו צידה מכאן ואילך, וזה מצד אובדן תחושת החירות.⁷

והגאון רבי אליהו ליברמן שליט"א אמר דנפ"מ בזה למה שכתב בביאור הלכה (סעיף א ד"ה הצד צפור), וז"ל, עיין בפמ"ג דצפור דרור הם הקטנים ביותר הדורים בענפי אילן ומשוררים ומרוב קוטנה של הצפור נשמטת מזוית לזוית וקשה לתופסה אבל תורים ובני יונה הם בכלל שאר צפרים שזכר המחבר ע"ש.

ברם יתכן שלפי דברי הר"ן אין הדגשה על היות הצפור קטנה ביותר, וקשה לתופסה משום שנשמטת, אלא על תחושות החירות, וכמש"נ, ולא איכפת לן במציאות אם היא נשמטת או לאו.

⁶ אולי יש לבאר לשון הכתוב באיכה (ג, נב) צִיד צְדִינִי פִּצְפֹּר אֵיבִי חָגָם, שצדוהו כצפור צידה בתוך צידה, והיינו כצידת צפור דרור שאינה מקבלת מרות בצידה בבית.

⁷ ויעויין בביאור הלכה (סעיף יב ד"ה חיה ועוף) וז"ל, עוד אמרתי להביא בכאן מה שהקשה בספר חמד משה על דברי המ"ב ומ"א לענין עוף חדש וז"ל הח"מ שם בס' תצ"ז מה שכתב המ"א דאותרן שקנה מחדש ולא הורגלו וכו' ל"נ לי כלל דמ"מ באין לכלובן לערב ומוזנותן עליו ואם לא יבואו לכלוב זה יבואו לכלוב אחר. ול"נ שאין קשה כלל על המ"ב ומ"א דגם הם מודים דאם קנה עוף מחדש אצל אחד בעירו במקום קרוב אין בה צידה דאורייתא למי ומי שיצודה כשהיא בחוץ דאף שלא הורגלה לבוא לביתה החדש עכ"פ הורגלה לבוא לכלובה הישן אם יניחנה וכנצודה ועומדת דמיא ותדע דאטו דין המשנה דחיה ועוף שברשותו פטור איירי דוקא כשצדן הבעה"ב ולא אחר והא ודאי ליתא אלא ודאי כיון שהחיה ועוף הוא ברשות איזה אדם הויא כנצודה ושוב אין בה צידה דאורייתא לכל ולא מיעטו מכלל זה אלא שור שמרד.

ועי' בחיי"א (כלל ל סעיף ג) שסתם לשונו בתנאי החיוב: 'ואם תצא לא תחזור עוד לבית אלא תנקר באשפה'.

ובדרך זו ניתן להבין היטב את החילוק לר' יהודה בדין צבי ושאר החיות בין בית לגינה וחצר וביבר, דס"ל שרק בבית שאינו מקום גידול הטבעי של צבי או שאר חיה הוא חש כלוא ולא במקומות כמו גינה וחצר וכ"ש ביבר שזה סביבתו הטבעית.

ובמרומי שדה בביצה שם כתב דלפי שינויא דגמ' דמחלק בין ביבר גדול לקטן, קשה לכאורה הא דגינה וחצר, וכי אפשר דמיירי בגינה שמטי בחד שיחיא. וכתב דצ"ל דגינה דאית ביה זרעים מעכב ריצת הצבי, וכן חצר דאית ביה מורייקי וכדומה.

ולפי האמור אולי יש לצדד דבגינה ובחצר לא בעינן לכך שיכול לתופסו, ודבר זה נאמר רק בביבר, כי ביבר הוא מקום גידול הטבעי, ואם אינו יכול לתופסו ממש אינו נחשב שניצוד בידו, וצ"ע.

הכנסה ונעילה

[ט] במתני', הצד צפור למגדל וכו'.

הנה לשון המשנה משמע שאין הנעילה במגדל מעשה הצידה לחוד, אלא הצידה וההכנסה אל תוך המגדל, וכן מפרש רש"י: הצד צפור – עד שהכניסו למגדל, וכן בהמשך לשונה מדגיש ענין ההכנסה 'אבל אם הכניסו לבית'. ויתירה מזו בד"ה וצבי – משהכניסו לביתו ונעל בפניו.

וראה עוד בלשון הרמב"ם (פ"י הי"ט) שצייר מלאכת הצידה שרדף אחרי צבי עד שהכניסו לבית וכו' ונעל בפניו, וכן הפריח את העוף עד שהכניסו למגדל ונעל בפניו.

ובלשון רבינו חננאל כאן שעשה תחבולות עד שנכנס, וכך העתיק המשנ"ב (ס"ק א).

והמבואר שההכנסה למקום התפיסה היא חלק מפעולת הצידה, ואף שבודאי מתחייב גם בלא שעשה האדם שום פעולה להכניס את הבע"ח כמפורש בסעיף ה: צבי שנכנס לתוך הבית ונעל אחד בפניו חייב, מ"מ כאשר מכניסו ופועל את התפיסה אל תוך המקום, זה נחשב כחלק מן הפעולה.

ומטו בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל נפ"מ בזה, שמעשה נעילה של הבית הרי זה נחשב למעשה צידה רק בכוונה לצוד הבע"ח ולא כאשר מתכוין לנעול הבית, כך כתב הרשב"א, ואולם באופן שהכניסו לתוך הבית בודאי הנעילה מחמת כל סיבה שהיא תחשב כמעשה צידה.

ובשו"ת אבני נזר (סי' קצה אות א) הפליג לומר דלא הוי אב מלאכה אלא כעין שהיה במשכן ההכנסה והנעילה יחד, ונעל לבד הוי תולדה, ויעו"ש הנפ"מ בזה.

וכן צידד ב'קובץ על יד' על הרמב"ם (פ"י הכ"ב): ואף דין זה דנעל נלענ"ד דאינו אלא תולדה. [וראה להלן בדברי המשנה דישב אחד על הפתח אופן נוסף בביאור הענין].

שיעור חד שיחיא

[י] בגמ', אמר רב אשי כל היכא דרהיט בתריה, ומטי לה בחד שיחיא ביבר קטן, ואידך ביבר גדול.

ופירש"י, שיחיא – מרוצה, שהוא שוחה לאחוז בה.

בדברי רש"י כאן משמע שמפרש שה'רהיט' – המרוצה היא היא השחיה שהוא שוחה לתופסו, ואין ריצה נוספת.

ועי' בריטב"א כאן וז"ל, כל היכא דמטי ליה בחד שיחיא. פי' שאם יעמוד באמצע הביכר וישיג הצבי בכפיפה אחת לכל צד.

ויעויין ברשב"א בביצה (כד, א), וז"ל, נראה שרש"י ז"ל גרים היכי דמי ביכר קטן כל דמטי ליה בחד שיחיא בחי"ת שהוא ז"ל פירש כל ששוחה עליו לתופסו ואינו יכול להשמיט ממנו, ואינו מחזור דביכר [כ]זה קטן מבית וזה פשיטא דצדיק, וגרסת הספרים שלנו כל דרהיט ומטי ליה בחד [שיחיא] ופי' רבי' [חננאל] כל שמגיעו בריצה אחת ואינו צריך לפוש בנתיים.

והנה יש לעיין בגדר שיעור זה, אם הך דמטי ליה בחד שיחיא הוי שיעור במקום, והוי רק קביעת השיעור של המקום לפי אופן התפיסה, או שיעור במעשה התפיסה בעצם, ולכאורה נפ"מ בזה בגוונא שאיניש דעלמא אינו יכול לתופסו בשחיה או ריצה ואילו אותו האדם הוא זריז ובעל כוח ויכול לתופסו. [ועי' בספר חוט שני ח"א פרק טו ס"ק א].

ולפי פירוש רש"י והריטב"א נראה יותר שזה שיעור במקום⁸, אולם לפי פירוש הרשב"א יל"ע טובא.

מיהו באריכות לשון הרמב"ם (פ"י הי"ט וח"כ) וחלוקת הדינים היה נראה כי אמנם יש שני חלקים בדין זה של 'מחוסר צידה', וכמו שיתבאר לפנינו.

בהל' יט כתב: הצד דבר שדרך מינו לצוד אותן חייב, כגון חיה ועופות ודגים, והוא שיצוד אותן למקום שאינו מחוסר צידה, כיצד כגון שדרך אחרי צבי עד שהכניסו לבית או לגינה או לחצר ונעל בפניו, או שהפריח את העוף עד שהכניסו למגדל ונעל בפניו, או ששלח דג מן הים בתוך ספל של מים הרי זה חייב, אבל אם הפריח צפור לבית ונעל בפניו, או שהכריח דג ועקרו מן הים לבריכה של מים, או שדרך אחר צבי עד שנכנס לטרקלין רחב ונעל בפניו הרי זה פטור, שאין זו צידה גמורה שאם יבא לקחתו צריך לרדוף אחריו ולצוד אותו משם, לפיכך הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה.

נראה בלשונו שההלכה של מחוסר צידה זה מצד החיסרון במעשה התפיסה והצידה שאין זו צידה גמורה שאם יבוא לקחתו צריך לרדוף אחריו ולצוד אותו משם, ונראה שזהו שסיים עם דינו של אריה שלא שייך בו מעשה תפיסה וצידה אלא א"כ כולאו בכיפה שלו.

אולם בהלכה כ הוסיף ושנה: כל מקום שאם ירוץ בו יגיע לחיה בשחיה אחת, או שהיו הכתלים קרובין זה לזה עד שיפול צל שניהם לאמצע כאחד הרי זה מקום קטן, ואם הבריה הצבי וכיוצא בו לתוכו חייב, ומקום שהוא גדול מזה המכריח חיה ועוף לתוכו פטור.

ונראה שזוהי הלכה נפרדת של מקום, שרק צידה למקום בשיעור זה נחשב לצידה, וצ"ב.

ועוד יש לדייק שבהל' יט הזכיר הרמב"ם את הפרט שהוא נועל את המקום ואילו בהל' כ לא חש להזכיר זאת.

ולכאורה הביאור לפי האמור לעיל שמבואר בלשונות רש"י והרמב"ם שההכנסה למקום התפיסה היא חלק מפעולת הצידה, ואף שבודאי מתחייב גם בלא שעשה האדם שום פעולה להכניס את הבע"ח, מ"מ כאשר מכניסו ופועל את התפיסה אל תוך המקום, זה נחשב כחלק מן הפעולה.

⁸ ולכאורה הכי מסתברא מפי, שהרי אידך שיעורא דנקיט בגמ' וברמב"ם שהכתלים קרובים זה לזה עד שיפול צל שניהם לאמצע הוא שיעור שווה לחד שיחיא (ביאור הלכה ד"ה שהם). ובע"כ שזה שיעור במקום ולא לפי כל אדם ואדם, ועי' בשכת של מי שהעיר בזה.

ומעתה נראה שב'מחוסר צידה' ישנם ב' ענינים, הא' כלפי מעשה התפיסה וההכנסה למקום מסוים לצודו, שאם עדיין מחוסר צידה, הרי לא נחשב שתפסו וצדו, והב' כלפי מציאות הצידה במקום הסגור, שאם המקום לא סוגר אותו במציאות הגמורה של צידה ועדיין יכול להישמט באותו המקום עצמו מחמת גודל המקום הרי זה מחוסר בצידה של המקום.

ויל"ע אם יש נפ"מ בחלוקה זו מלבד ההגדרות השונות, וגם מהו המקור לכפילות הטעמים הנ"ל, וצריך תלמוד.

צידת צבי ושאר בעלי חיים – ישן וסומא

[יא] **בגמ', תנו רבנן הצד צבי סומא וישן חייב.**

והנה בדברי הראשונים (רוקח סי' עח ועוד) מצינו שהעתיקו לשון הירושלמי (פי"ד ה"א) דהיינו דווקא צבי "דקמין חדא ופשט חדא", וביאורו ע"פ דברי המדרש (שיר השירים רבה פרשה ח): ודמה לך לצבי, מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה, כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מביט אליהם בשתי עיניו הדא הוא דכתיב עיני ה' אל צדיקים ובשעה שאין עושים רצון הקדוש ברוך הוא מביט להם בעינו אחת שנא' הנה עין ה' אל יראיו, על הרי בשמים. (ודברי המדרש הובאו בתוס' בחולין נט, ב ד"ה והרי צבי, ועי' ברש"ש קידושין פב, ב).

ואולם בדעת תלמודא דידן יש לדון אי נקיט דווקא צבי ולא שאר בע"ח. ויעוי' בלשון הרמב"ם (פ"י הכ"א) שסתם בזה⁹, אמנם בלשון הטור והשו"ע (סי' שמו סעיף ב) איתא 'צבי'.

ובמשנ"ב ס"ק ו הביא בשם אליה רבה דה"ה שאר מינים, והוסיף בביאור הלכה (סעיף ב ד"ה הצד צבי) שכן משמע מסתימת הרמב"ם והסמ"ג. והקשה הביה"ל: "וצע"ק ממה דאיתא בגמרא דחגבים בשעת הטל פטור ופי' רש"י משום שאז עיניהם מתעוורות והרי הם כניצודין ועומדין¹⁰. וע"כ דיש מינים שכשהם סומין לא עבידי לרבויה".

אכן אי משום הא לא קשיא, דיש לומר שבעל חי סומא הוא עירני ובריא לגמרי ביחס לתחושותיו אם באים ללכודו, ואפילו יותר מבעל חי בריא, אכן החגבים בשעת הטל שאז עיניהם מתעוורות זה מצב זמני לא קל עבורם ובשעה זו נח לתופסם.

גדר איסור צידה מדרבנן

[יב] בשו"ע (סעיף א): **הצד צפור דרור למגדל שהוא ניצוד בו... ואם אינו ניצוד בו, פטור אבל אסור.**

ויעויין במשנ"ב ס"ק ה דזה קאי על כל הדינים בסעיף זה, והיינו שישנו איסור צידה מדרבנן גם באופן שאין הבע"ח נחשב לניצוד שם.

ויש לדון בגדר האיסור מדרבנן, אם הגדרת האיסור מדרבנן היינו מה שהוא עכ"פ נועל וסוגר את הבע"ח בשטח מסוים ומגודר שאינו יכול לברוח משם, ואף שמדאורייתא בעינן

⁹ ובצפנת פענח (שם) ובפי' הרד"ל למדרש רצו לתלות זאת בדין סומא, שבתלמודא דידן מבואר שזה נחשב לצידה, וא"כ לאו דווקא צבי, דלא גרע מסומא, ואילו בירושלמי איתא שהצד סומא פטור. וכבר העיר מהרש"ם בדעת תורה שאינו מוכרח כלל, דסומא עדיף על ישן כי הוא ער בחוש המישוש שלו ומרגיש כאשר נוגעים בו, משא"כ ישן בעלמא.

¹⁰ וכן הקשה הרש"ש כאן. ועי' בשפ"א.

שיוכל לתופסו ממש, מדרבנן מגי במה שסוגרו באותו המקום, ולפי"ז נמצא שישנם ב' הגדרות שונות לאיסורי צידה מדאורייתא ומדרבנן.

או דילמא שהגדרה היא שמעשה כזה של סגירה במקום מסוים הרי זה צעד אחד לפני התפיסה ממש של הבע"ח, וממעים זה אסרוהו רבנן. ונמצא איפוא שזה אסור בתור הרחקה וגדר מהאיסור דאורייתא.

ונפ"מ באופן שכבר הבע"ח סגור במקום שאינו יכול לברוח, והוא מצמצם את שטח השהות שלו וסוגרו במקום קטן יותר, אך גדול משחיה אחת, אם יאסר מדרבנן, לפי הצד הראשון לכאורה יהיה מותר, ולפי הצד השני יהיה אסור.

ונחלקו בזה פוסקי זמנינו, הגרשז"א בספר שמירת שבת כהלכתה (פכ"ז הערה קכב) התיר, וכן הכריעו בפשטות בארורות שבת הערה יח. אולם בחוט שני (ח"א פט"ז) כתב לאסור. [ובספר בדי השולחן להגר"ח נאה נסתפק בדבר].

ועוד נפ"מ בזה לגבי מה שהעתיק המשנ"ב בהמשך דבריו: ובזמן הקור שיש צער צינה או צער אחר כתב הח"א דמותר לנעול אם אין כונתו רק להציל מן הקור ואינו רוצה כלל בצידת הצפור כיון דאין בו צידה דאורייתא אף על גב דהוי פסיק רישיה בדרבנן וכו'.

ובמעם היתר זה, הנה בלשון החי"א שהעתיק המשנ"ב נראה דהיינו שזה קולא במקום צער, אולם אי נימא שגדר האיסור במה שמתקרב לאיסור צידה מדאורייתא בתפיסת הבע"ח, יש לדון דכה"ג שסוגר את המקום להציל מן הקור ולא בשביל שמירת הבע"ח, אינו נחשב לקרוב לאיסור, ולא הוי בכלל האיסור.

וממעם זה הורה בספר חוט שני שם שאף שלא במקום צער שרי¹¹.

¹¹ וחשבתי ראיה ליסוד זה מדברי הב"י בקושייתו על שיטת ספר התרומה בדין איסור נעילת תיבה שיש בה זבובים, וז"ל, אלא אי איכא למידחי דברי בעל התרומה הכי הוא דאיכא למידחינהו שאני דבורים דכוורת היא מקום שהם ניצודין והוי כמכנים אריה לגרזקי שלו (קו:). אבל זבובים דתיבה וכוורת לא הוו מקום צידתם אפשר דלא חשיבי ניצודים עד שיתפסם בידו.

וקשה טובא, הרי בדברי הטור בהביאו את דברי בעל התרומה נתבאר להדיא דמיירי באיסור דרבנן של דבר שאין במינו ניצוד, ומה שייך לדון באיסור זה לחלק בין זבובים לדבורים שדבורים זה מקום צידתם, שאלו הינם סברות בדין צידה דאורייתא, וכאן הרי אין הנידון בזה.

ואולי גם דברים אלו של הב"י אולי לפום טעמו בדבריו בסמוך דדבורים במינו ניצוד, יעו"ש.

[ועי' בב"ח כאן ומהרש"א בביצה שם שתמהו עליו שכשגגה היוצאת מלפני השליט הוא בהעלם דברי הגמ' בביצה שם.

אולם כבר ביארו דהכי סבירא ליה להב"י בביאור שינויא דגמ' שם, שמרן הב"י לא היה מפרש קא משמע לן שאף שבמה שאין במינו ניצוד אסור, אלא כך היה מפרש דלמסקנא קמ"ל שגם דבורים מקרו במינו ניצוד, אבל מה שאינו במינו ניצוד כגון זבובים שודאי אין במינו ניצוד, אפילו פסיק רישיה מותר, כמבואר בצ"ח בביצה לו, ב ובאמרי בינה או"ח סי' כט ועוד, וכבר פירש כן הרא"ה שם, וראה עוד להלן בביאור מהלוקת [ז].

אמנם לכאורה נראה הביאור שהב"י סבירא ליה שכל הגזירה שנאסור באין במינו ניצוד אטו במינו ניצוד זה במקום שמצידה זו יכול להגיע לידי צידה דאורייתא, וזהו שמחלק בין דבורים לזבובים, שגם באיסור דרבנן של אין במינו ניצוד יש לדון אי בכל כה"ג שייך מציאות של איסור דאורייתא, שזה צעד אחד לפני האיסור דאורייתא, ועי'.

נולכאורה לפי ב' הביאורים אין מקום לאסור בגוונא שנסתפק הביה"ל "אם הכנים עוף לבית והדלת פתוחה או החלון פתוח או כיבר שאינו מקורה"¹², וצ"ע].

שימוי כלב אחר היה

[י] כתב הרמ"א (סעיף ב): **המשפח כלב אחר היה בשבת, הוי צידה (כלבו).**

ובמגן אברהם (ס"ק ד) כתב: ז"ל הרמב"ם המשלח כלבים שיצודו צבאים וברח הצבי מפני הכלב והיה הוא רודף אחר הצבי או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיעו הכלב ותפסו חייב וה"ה בעופות, עכ"ל. משמע דאם לא עשה בעצמו מעשה פטור והכל בו לאיסורא בעלמא קאמר.

וכן נקט במשנ"ב (ס"ק י): היינו אם לא עשה בעצמו מעשה כלל רק במה ששיסה את הכלב והכלב תפסו הוי רק צידה מדרבנן, ואם עשה בעצמו ג"כ מעשה לזה כגון שברח הצבי מן הכלב והיה עיף ויגע והיה הוא רודף אחריו והשיגו הכלב עי"ז הוי צידה גמורה, ואפילו אם רק עמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפסו הוי ג"כ תולדה דצידה ומיחייב שכן דרך הציידים.

ובשעה"צ (ס"ק יג) ביאר וז"ל, הוספתי סברא זו, דאי לאו הכי תקשי על הרמב"ם למה מחוייב בעומד בפניו והבהילו, לו יהי שהיה אדם צודה הצבי והוא הבהילו, בודאי לא היה הוא מחוייב משום צידה בעבור שעמד והבהילו להצבי, ואינו רק מסייע לצידת חברו, וגרע מזה אינו יכול וזה אינו יכול, דשם עושה עצם המלאכה, מה שאין כן הכא דהוא רק גרמא לזה, ואפילו ברודף אפשר דפטור, אבל בסברתי ניהא קצת, ועיין בבא קמא דף ס' לענין זורה.

וכבר העירו בזה שמקור דברי הרמ"א הוא בכל בו (סימן לא) ושם איתא להדיא: וכן המשלח כלבים לרדוף אחרי הצידה, ורדף כדי שיגיע הכלב לתפשה חייב. וכן הוא בארחות חיים סימן קנ.

ובאליה רבה הוסיף שכן גם משמעות לשון הרמ"א "הוי צידה". ועי' בביאור הגר"א שג"כ נראה שפירש דברי הרמ"א על חיוב דאורייתא.

ולכן פירש האליה רבה: "ונראה דמ"ש ורדף כדי וכו' היינו מעשה ונמשך אחר הרמב"ם כדרכו, וא"כ גם דברי רמ"א ולבוש מפרש הכי, והוא ברור"¹³.

והרי מקור הדברים בדברי הרמב"ם הנ"ל, שבפשוטו מיירי גם על חיוב דאורייתא, שהרי כבר הערה במ"מ מקורו, וז"ל, ועוד שם והתניא חולה חייב א"ר שישת לא קשיא כאן בחולה מחמת אישתא כאן בחולה מחמת אובצנא. ופירש ר"ח ז"ל אובצנא כגון שהיו עייפים מחמת

¹² ולכאורה צד זה מובן רק לפי הגדר שאולי ישנו באיסור דאורייתא – מעשה התפיסה בידו ממש, ונימא שאף באיסור דרבנן שמכניסו למקום סגור יש בזה מציאות מסוימת של תפיסה, ובזה י"ל שאף שאין כאן תפיסה מושלמת כאשר מכניסו לרשות פרוצה, מ"מ יש בזה מלתא דתפיסה.

¹³ ועי' ברכי יוסף שגם הכריח כן בדברי הכלבו, אולם נתקשה מאוד בהעמדת לשון הרמ"א על בריו, ושוב נדחק וז"ל, ואפשר דסבר מור"ם דאיסורא איכא אף בלא רדף. ומשום דלא נפקא לן השתא לדידן אי חייב, אי איסור לבד, לא דקדק לכתוב כל לשון הכלבו, דס"ל דבכל גוונא איסורא איכא. וגם כתב הוי צידה, שלא בכיוון, דבלא רדף ליכא חיובא אלא איסורא.

כלב או מחמת דבר אחר הרי זה חייב. והן הן דברי רבינו במ"ש המשלח כלבים וכו'. אבל רש"י ז"ל פירש בהפך אובצנא עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו נצוד ועומד הוא, עכ"ל.

והיינו שהרמב"ם הוציא דין זה מדין חולה מחמת אובצנא בשמעתין לפי פירושו שבחולה מחמת אובצנא חייב, ומיירי לגבי חיוב דאורייתא ולא בדין דרבנן.

ובסברת החיוב מדאורייתא בהאי גוונא שרדף, אף שודאי אין כאן מעשה מושלם של צידה על ידו בלא הכלב, וביאור הסברות שהוזכרו בשע"צ, יש להרחיב בדין זה, ויתבאר להלן בס"ד.

החידוש המיוחד ב'אובצנא' לשיטת רש"י ולשיטת הרמב"ם

[יא] ויתכן שבאמת המחבר השמיט הציור הפשוט של אובצנא מחמת שדבר פשוט הוא וא"צ לפנים שעייפות רגילה אינה סיבה שלא תוכל הבחמה לזוז, והשיעור של חולה היינו דומיא דחגר או זקן שאינם יכולים לברוח¹⁴, ואדרבה, פירוש רש"י מחודש מסברא לומר שחולה קדחת נחשב שיכול לזוז, ואילו על עייפות אי אפשר לה לבחמה להתגבר ולברוח.

ואף בשיטת הרמב"ם נראה שהוציא דינו מדברי הברייתא שנקטה הדין שבחולה מחמת אובצנא חייב, וע"כ שיש בזה איזה חידוש, ומביא ליה שהחידוש הוא שאף שהצידה היתה במצב שכבר הצבי היה עיף והיה כניצוד ועומד, ומצב העייפות לא נעשה רק על ידו, אלא גם ע"י הכלב ששיסה בו, והוא נשתתף בזה ששיסה, וגם בפועל עשה מעשה הרדיפה, חייב, ועייין¹⁵.

ובביאור שיטת רש"י, ראיתי בספר שערי שבת (להגר"מ לוריא שליט"א; סי' צז) שכתב דבר נחמד, כי אמנם באמת בלשון רש"י ישנו חידוש על חידוש, שהרי רש"י הוסיף "עייפות, שאינו יכול לזוז ממקומו, נצוד ועומד הוא". ולמאי הוצרך לזה, אטו חגר או זקן השנויים בהדי 'חולה' אינם יכולים לזוז ממקומם, הרי בע"ה שאינו יכול לזוז ממקומו במצב קבוע אחת דינו לשחיטה, ומה הפי' יש בו, ובודאי בהו הבחינה היא כמבואר בגמ' אי יכול לתופסו בחד שיחיא, וכיון שהזקן והחגר אינם יכולים לרוץ מהר נמצא שיכול לתופסם בנקל, ומפני מה צריך לפרש ש'אובצנא' היינו עייפות שאינה מאפשרת לזוז.

ובע"כ שאף לרש"י אין עייפות זמנית – רגעית מחשיבה את הבע"ה ל'ניצוד ועומד', כי זהו רק מצב זמני ועראי שיכול לתופסו בקל, ולכך גם אם יכול לתופסו בחד שיחיא מחמת העייפות אין די בזה להחשב ניצוד ועומד, ושאינו דין זה של אובצנא 'שאינו יכול לזוז ממקומו' שאין כאן מציאות של צידה כלל, שעד כמה שאינו יכול לזוז מאומה הרי הוא כדומם ולא בע"ה, וחשיב ניצוד ועומד.

¹⁴ ובדעת המחבר פשוט דס"ל כהרמב"ם ולא כרש"י כמבואר בדברי הגר"א ובנזירות שמשון ובמרכבת המשנה, וצ"ב בדברי הט"ז, וכפי שהרגיש בביאור הלכה.

והנה גם הרמב"ם עצמו לא פירש להדיא מה דין חולה מחמת עייפות, ומצאתי בספר הבתים (מובא בקובץ שיטות קמאי) שכתב "ומן ההלכה נראה שאם היה חולה מחמת עייפות חייב. והר"ם לא ביאר זה. ואפשר שדעתו שאין זה נקרא חולה אלא יגע".

¹⁵ ובדברי הרמב"ם מבואר שזה תולדה דצד ולא אב מלאכה, ולכאורה הביאור משום ששלימות המלאכה היינו גם הכנסה למקום הצידה וגם הצידה – הנעילה במקום, וכל שישנו רק חלק מזה, או הכנסה או הנעילה הוי רק תולדה, וכ"כ בקובץ על יד כאן. ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ט סימן צ.

עיכוב זמני שאינו יכול לזוז מחמתו אי נחשב בגללו לניצוד ועומד

[יב] אלא שיש להעיר על כך, שעיקר סברא זו כבר קדם וזכה בה בביאור הלכה (סעיף ב ד"ה או חולה) שדן בשיטת רבינו חננאל שפירש בדברי הגמ' שצד חולה מחמת אובצנא פטור, וז"ל, אך אפשר דלחר"ה ג"כ אם אינו יכול לזוז ממקומו מחמת עייפות ס"ל כרש"י דחשיב כניצוד והוא איירי בשאינו עיף כ"כ. ובב"י משמע דחר"ה איירי בכל גווני ואיני יודע טעמו למה עדיף מחיגר וזקן. ואין לומר דהטעם כיון דהעייפות ממילא נסתלק לבסוף לא דמי לחיגר וזקן ולא חשיב כניצוד ועומד. וע"כ חייב הצודה אותו דזה אינו דחגבים בשעת הטל יוכיח דפסק הברייתא דפטור הצודן אז משום שעניניהם מתעוורות וחשיבי כניצודין אף שממילא יסתלק מעליהם העוררן.

הרי שהביה"ל דחה סברא זו מכח הוכחתו מדין חגבים בשעת הטל, ובאמת שעל חגבים היה ניתן ליישב שזה גרע מעייפות, כי זה מצב קבוע מסוים בכל החגבים שבשעת הטל הרי הם מושבתים לגמרי, ומשא"כ עייפות שזה לא תופעה גמורה.

אבל הקושיא הגדולה על יסוד זה היא מדין ישן, שלולי הסברא שדרכו להישמט, שנחשב לניצוד ועומד, והרי אין לך מצב זמני גדול מזה, וצ"ע.

ואולי יש לבאר, שסברת 'יכול להישמט' אינה מצד שאינו נחשב לבר תפיסה כאשר בא לתופסו, שהרי מבחינת המציאות הטכנית כאשר ינסה לתפוס בבע"ח ישן (אם לא איירי דווקא בצבי, וכסברת הירושלמי הנ"ל) יוכל לגבור עליו ולתופסו, ואף שמנסה להישמט, אלא זה מגדיר שהמצב של ישן אינו נידון כמצב בפני עצמו שכביכול הבע"ח הרי הוא כאבן דומם, אלא זה מצב זמני באותו הרגע שהוא ישן, ודוק.

ועוד יש לדון בחולה מחמת אישתא שאינו יכול לזוז ממקומו, אי לשיטת רש"י יהיה הצדו חייב, ובנשמת אדם (כלל ל אות ג) נראה שמצדד שיהיה פטור, ומבאר "וצ"ל דרש"י ס"ל דאינו יכול לזוז מחמת אישתא אינו דומה לחיגר וזקן, דהתם בטבעו כך וכן במחמת עיפות דהוי כניצוד, משא"כ מחמת חולי ידוע שלפעמים מתחזק כבירא ולכן חייב"¹⁶.

ולכאורה אף פסק זה אינו עולה בקנה אחד עם הביאור הנ"ל ב'אינו יכול לזוז ממקומו', שאם אמנם חשיב כאבן דומם ומה"ט ל"ש בו ענין צידה כלל, לא נראה מסברא לחלק בזה.

הגדרת 'במינו ניצוד'

[יג] בגמ', תנו רבנן הצד חגבין, גזין, צרעין ויתושין בשבת חייב, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב, וכל שאין במינו ניצוד פטור.

ופירש"י: במינו ניצוד כגון חגבין והגזין.

אולם הרמב"ם (פ"י חכ"ד) כתב: הצד דבר שאין במינו צידה כגון חגבים חזיזין צרעין ויתושין ופרעושין וכיוצא באלו הרי זה פטור.

ובביאור הלכה (סעיף ג ד"ה אין במינו) כתב דפלוגתתן תליא בפירושא דברייתא, יעו"ש בכל דבריו. ומ"מ נראה להתכונן בביאור ההגדרה של 'במינו ניצוד', ולהבין הצדדים אם חגב נכנס בהגדרה זו.

¹⁶ ועי' לשון המשנ"ב (ס"ק ט) הלכות מהחיי"א: דהוי צידה מדרבנן וי"א דחייב. ולכאורה נראה שהכוונה שרק לרבינו חננאל חייב ולרש"י פטור אפילו אין יכולה לזוז.

והנה בכללות שיטת רש"י בהגדרת במינו ניצוד מצינו חידוש גדול, שהרי כתב כאן רש"י 'שאין במינו ניצוד' – צירעין ויתושין שאין לצורך, וביותר בדבריו להלן במתני' ריש פרק שמונה שרצים ד"ה שלא לצורך פטור "דאין במינו ניצוד והויא מלאכה שאינה צריכה לגופה ור' שמעון היא וכו'.

והתוס' תמהו על דבריו: ואינו נראה דהא מאן דפטור אין במינו ניצוד פטור אפילו לצורך. אלא יש לפרש דאפילו במינו ניצוד פטור משום דהויא מלאכה שאינה צריכה לגופה ור"ת מחקו מן הפירושים. וכן הקשו הרמב"ן והרשב"א.

ונראה לבאר בשיטת רש"י לפי מה שיסד בשו"ת אבני נזר (סי' קפט אות ז) בביאור סברת 'במינו ניצוד', וז"ל, ונראה לי דהיינו טעמא דדבר שאין במינו ניצוד פטור. דשניא מלאכת צידה משאר מלאכות. שיש בהן שינוי בדבר שנעשה בו המלאכה. ואפי' הוצאה מרשות לרשות נשתנה כמה שהוא ברשות אחר. אבל צידה אין שום שינוי בגוף החיה רק אצל האדם שנעשה ברשותו. ועל כן דבר שבמינו ניצוד לצורך גופו חשיב ברשותו שיש לו דבר מה. אבל דבר שאין במינו ניצוד משום שאין בהם תועלת כלל אין לו כלום אף לאחר שניצוד כגון הצד זכובים שאין בהם צורך. נמצא שלא חשיב ברשותו רק שמציל עצמו שלא יזיקו לו על כן הוא צדן. אבל לא נחשב שיש לו דבר מה. על כן לא חשיב מלאכה כלל, יעו"ש.

והיינו שבעלמא הסברא של מלאכה שא"צ לגופה אינה נסובה סביב עצם הגדרת המלאכה כמלאכה, אלא ביחוס של המלאכה לעושה, אבל המלאכה עומדת ומוגדרת בפני עצמה כמלאכה, משא"כ מלאכת צידה כאשר אין בה צורך לעושה אינה עומדת ומוגדרת בפני עצמה כמלאכה, ולכן דבר שאין במינו ניצוד לא מוגדר כמלאכת צידה כלל.

ומעתה הנפ"מ בהגדרת 'אין במינו ניצוד' מעבר ל'לצורך' היא שבמינו ניצוד זו הגדרה מה נחשב לצורך לקבוע שזו צידה, כי אם הצידה היא לצורך להינצל מן הבע"ח וכדומה אין זה צורך שמגדיר את הצידה כמלאכה, כי אינו צד את הבע"ח לרשותו.

ועכ"פ נמצא לפי"ז בשיטת רש"י, שבחגבים שצידתם הוא לצורך האדם להכניסם לרשותו, אף שאין כאן רבותא במעשה התפיסה שלהם מאחר שהן ניצודים ועומדים, מ"מ יש כאן מלאכת צידה.

ואילו לשיטת הרמב"ם דסבר שחגבים חשיבי אין במינו ניצוד, נראה שהגדרת במינו ניצוד היינו שיש משמעות למעשה התפיסה כצידה, ואילו בחגבים שהן ניצודים ועומדים המעשה תפיסה אינו צידה. ודוק.

דין צידת ארי

[יד] בגמ', אמר רבי ירמיה בר אבא אמר שמואל הצד ארי בשבת אינו חייב עד שיכניסנו לגורזקי שלו.

הנה מימרא זו מובאת על דברי המשנה: "צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב", ולפום ריהטא צ"ב, מה שייכות דין זה אצל זה, הא בפשוטו החיסרון בצידת ארי שאינו חייב עד שמכניסו לגורזקי, היינו כי בלא"ה הוא 'מחוסר צידה', ואינו תפוס בידו, כי הוא יכול להתגבר עליו, והרי זה לכאורה שייך לדין הקודם במשנה שנשנה בדברי חכמים ורשב"ג שאינו חייב על מלאכת צידה בגוונא שעדיין הוא מחוסר צידה.

ואכן כך הדברים מופיעים בלשון הרמב"ם (פ"י הי"ט): אבל אם הפריח צפור לבית ונעל בפניו, או שהפריח דג ועקרו מן הים לברכה של מים, או שרדף אחר צבי עד שנכנס לטרקלין רחב ונעל בפניו הרי זה פטור, שאין זו צידה גמורה שאם יבא לקחתו צריך לרדוף

אחריו ולצוד אותו משם, לפיכך הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה.

ולכאורה מוכרח מסידור דברי הגמ', שאמנם אין הטעם משום דהוי מחוסר צידה, אלא נתחדש כאן גדר בתפיסת וצידת בעל חי, שעד עתה נתבאר שהדרך לתפוס ולצוד בעל חי הוא ע"י שמכניסו לאיזה מקום ונועל בפניו, ואילו בחלק זה של המשנה נתבאר שההכנסה אינה לעיכובא שהרי גם אם הצבי נכנס מאליו לבית ונועל בפניו חייב.

ומוכרח מינה שגם כאשר אינו מכניסו בידים אלא ש'תופס' בו ע"י שכולאו במקום זה בנעילתו הרי זה נחשב לצידה, שאף זו תפיסה היא. ועל כך הוסיפה הגמ', שאצל ארי דרך התפיסה שלו היא דווקא ע"י כליאתו במקום שהוא נכלא בו ואינו יכול לצאת ממנו ע"י שמשחיתו כשהוא כועס (עי' רש"י).

ונמצא לפי"ז שאין טעם הדין משום שהוא 'מחוסר צידה', והיינו שאין זו צידה מושלמת, וכלשון הרמב"ם שאין זו צידה גמורה, כי הוא יכול לברוח, אלא אין זו צידה כלל, כי אריה לא תופסים בצורה כזאת.

ונכבר עמד על השינוי בין דברי הרמב"ם לסידור דברי הגמ' בפמ"ג א"א ס"ק ו'.

ראיית הב"י לדין דבורים וזבובים

[מזו] והנה הב"י (סי' שמו) בתוך דבריו על פסקו של 'ספר התרומה' המובא בטור "שאסור לנעול בשבת התיבה שיש בה זבובים", כתב וז"ל: אלא אי איכא למידחי דברי בעל התרומה הכי הוא דאיכא למידחינהו שאני דבורים דכוורת היא מקום שהם ניצודין והוי כמכנים אריה לגרזקי שלו (קו): אבל זבובים דתיבה וכוורת לא הוו מקום צידתם אפשר דלא חשיבי ניצודים עד שיתפסם בידו.

והב"ח השיב על דבריו: ושרי ליה מאריה דבפרק האורג לא קאמר שמואל אלא דאינו חייב חטאת עד שיכניס הארי לגרזקי שלו, אבל איסורא איכא אפילו מכניסו לבית או לחצר דהכי משמע לישנא דאינו חייב וכו' דמשמע חיובא הוא דליכא אבל איסורא איכא בכל מקום שהכניסו.

אולם באמת נראה שהב"י לא נתכוין להוציא מדין צידת ארי היתר אם אינו מכניסו לכלוב המיוחד לו, אלא בא לומר דהתם בדין זה רואים אנו הגדר בהל' צידה שתפיסה של כל בע"ח היא לפי עניינו, ומעתה כבר לא רחוק לומר שאופן התפיסה של זבובים היא רק ע"י שתופסם בידו מאחר שלא שייך בהו תפיסה בלאו הכי. אבל בודאי ניתן לחלק בין האופנים, ותפיסת ארי בחדר סגור יש בה עדיפות על צידת זבוב בתוך תיבה, כי בזבוב אין לך תפיסה כלל, ופשוט.

אולם בדרך חידוש ניתן לומר שהב"י נתכוין לסברא עמוקה יותר, והיא המבוארת בדברי החזו"א בדבריו (סי' נב ס"ק מז), וז"ל, דלא מיקרי צידה אלא בשחכנים תחת ידו ויכול לשלוט בהן, אבל הכא בזמן שהתיבה נעולה אינן תחת ידו ואם יפתח יברחו ואינן נתונים תחת ידו, ולא דמי לכוורת דרצון הבעלים שיהיו בכוורת ויעשו דובשנן, והלכך כניסתן לכוורת זהו צידה שלהם, וכן כופה כלי על הנחש יש לו צורך שיהיה ניצוד, אבל הכא בזבובים שאין צורך בהן בתיבה, ומ"מ אם היתה יד האדם שולטת עליהן בצידה זו ע"כ אמורה מדרבנן, אבל כיון שאין מעשה זה מסגירם ביד האדם לאו שם צידה עליהם, והיינו דכתב הטור שאין הזבובים ניצודין בתיבה ר"ל דאין לאדם חפץ ותועלת במציאותן בתיבה

שיחול עליהם שם צידה, ואם יפתח יברחו משא"כ בכוורת, ומ"מ בעינן שתהא הכוורת קמנה שאם היה אדם בתוכה היה מגיעם דאל"כ לאו שם צידה עליהם.

ואף כי החזו"א מיירי בביאור דברי הטור, ואנן קיימינן בביאור דברי הב"י, עיקר הסברא המבוארת בדבריו היא שמהות ענין התפיסה והצידה משתנה בין בעלי החיים לא רק מצד מהותם השונה של הבעלי חיים, אלא מצד השימוש והתועלת שישנה בהם לבני האדם, ולכך תפיסת ארי שלא לתוך כלובו (כך לשון רבינו חננאל, וברש"י 'בית משמר העשוי לו כמין תיבה', ולכאורה נראה דמיירי שלא שמו שם רק להניצל ממנו, אלא זוהי אפשרות השימוש וההנאה מאריה ששמו בכלוב המיוחד לו) אינה נחשבת לתפיסה כלל.

ומדין ארי מייתי הב"י לחילוקו בין דבורים לזבובים, שבדבורים דרך השימוש הוא כשסוגר אותם בתוך הכוורת וכך מפיך מהם את התועלת, ונמצא שזהו דרך תפיסתם וצידתם, ומשא"כ בזבובים שאין לו שום שימוש ותועלת מכך שהם סגורים בתיבה מעבר למה שהוא ניצול מהטרדתם.

ספיקו של השפ"א

[מז] והנה בשפת אמת יצא לדון וז"ל, צ"ע היכא דאחד צד את הארי והשני הכניסו לגורזקי אם השני חייב משום שהוא גומר הצידה או נימא כיון דכבר ניצוד ע"י הראשון אף על גב דאינו חייב קודם שהכניסו לגורזקי ולא נגמר צידתו, מ"מ גם השני פטור והוי כמו שנים שעשאו דשניהם פטורין.

ולפי כל האמור, מסברא היה נראה מפי שהשני חייב ואין כאן פטור של שנים שעשו, והיינו משום שהכנסתו לגורזקי זוהי תפיסתו, והצידה של ארי אינה נחשבת לתפיסה כלל, ודוק.

חידושו המרעיש של המג"א בדין צידה, וביאור נכון לפי"ז בכל לשונות המשנה

[יז] הנה לעיל כבר עמדנו על השינוי במשנתנו, שבמשנה הקודמת הודגש הן בלשון המשנה והן בלשון רש"י והראשונים שהצידה היא ע"י שהוא צד ומכנים את הבעל חי למגדל או לבית או לביבר וכיו"ב, ואילו כאן מיירי בצירוף שהצבי נכנס מאליו לבית, וצ"ב.

ומה שהבאנו לעיל מדברי האבני נזר לחדש שבלא הכנסה הוי רק תולדה, כמה מן הדוחק יש בזה, שהרי לא מצינו רמז לזה בשום דוכתא.

ואולי יש מקום לבאר בהקדם ביאור לשון המשנה להלן: "ישב הראשון על הפתח ומלאהו ובא השני וישב בצדו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו, הראשון חייב והשני פטור, הא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו.

ויש להבין באיזה אופן מדובר בדין עליו מדברת המשנה ובמשל המובא, בפשוטו נראה כי מדובר באופן שהשמירה של הראשון היא שמירה מלאה גם לאחר שבא השני, וישב בצדו אין הכוונה שהוא יושב לצידו ומסייע לו במילוי החלל, שא"כ נמצא שהשני הינו שותף מלא במעשה הצידה, שהרי כאשר הוא מפנה לו מקום לשבת לצידו, ובפרט כאשר הוא פונה ללכת מעמו עד שהלה משלים בעצמו את החלל, נמצא מצב שהצבי פסק מלהיות ניצוד לגמרי או חלקית ע"י הראשון, וניצוד מחדש ע"י השני, וכן ביארו התוס' יו"ט ועוד רבים מן המפרשים.

ולפי דבריהם יוצא שאין מצב שבו השני חידש מצב צידה על הצבי, ולא היה רגע פנוי שבו הצבי פסק מלהיות ניצוד, ונקודת החידוש בדברי המשנה היא שלא נדון כל רגע ורגע כצידה מחדש, ואזי נימא שכאשר הראשון הולך, הצבי ניצוד מחדש ע"י השני, אלא שכל

עוד המצב הקודם לא השתנה, לא נחשב שהתחדש דבר כאשר הראשון הלך והשני מחליף את מקומו.

ולפי ביאור זה המשל מדבר בגוונא שאחד נעל את ביתו לשומרו ולא ידע שכעת בשגנה הוא נועל את הבית על צבי וצדו שם, שבודאי כאשר נודע לו מהימצאות הצבי לא נחייבו לפתוח את הנעילה ולהוציא את הצבי, והיינו משום שאין אנו מחשיבים אותו כל רגע ורגע כצד מחדש את הצבי, אלא כאשר אין שינוי במצב, אזי הכל נמשך אחר המעשה הראשון של הצידה, וביחס לאותו המעשה – מה שנעשה נעשה¹⁷.

ולפי הסבר אחד ברמב"ן הדמיון הוא לצבי שהיה ניצוד מערב שבת בתוך בית כשהדלת סגורה, וכשם שמותר לאדם לנעול את הדלת במנעול בשבת אע"פ שהוא מוסיף בזה שמירה על שמירתו, ולא אמרינן שהרי הוא כצדו עכשיו, על אף שלולי נעילתו יתכן שהיו הדלתות נפתחות כך מותר לשני לישב בצד הראשון, אעפ"י שאחר שהלך הראשון נשאר הצבי ניצוד מכח השני.

והיינו שיש כאן תוספת חידוש גם ביחס לתחילת מעשה הצידה ע"י השני, דלא נימא שישנו איסור בפעולתו מן הרגע הראשון מאחר שכבר אז הוסיף שמירה על שמירה, למצב שבו הראשון הולך, ולזה מייתי שתוספת שמירה אינה נחשבת לצידה, ולכן מותר לו לנעול את הצבי במנעול אחרי שהדלת סגורה¹⁸.

ולפי הסבר נוסף שמביא הרמב"ן, המשל מדבר בהיה צבי קשור בבית ונעל אדם את הדלת בשבת, ואח"כ ניתק הקשר, שאין אומרים לו שיפתח את הדלת כדי שיצא הצבי, לפי שבשעה שנעל, בהיתר נעל, ואף זה השני, כיון שישב בהיתר, אין צורך לקום אחר הליכת הראשון. וכ"כ הר"ן. ועי' ברש"ש.

וכתב הרמב"ן שלשני הפירושים האלו הא דקתני "לנועל את ביתו לשומרו", לאו דוקא הוא. אלא אפילו כונתו לשמור הצבי מותר שהרי שמור הוא.

ועכ"פ מדברי הרמב"ן והר"ן ועוד נראה דפשיטא להו הנחת היסוד הנ"ל שאם ישנו זמן מה שנשתנה מצב הצידה ביחס לצבי, שוב דנים מעתה את המעשה כמעשה צידה מחודש, כי זוהי צידה מחודשת, וכן הדגיש התו"ט בדבריו, וכדבריו הכריעו רוב האחרונים כמו שמביא המשנ"ב ס"ק כה (ובשער הציון ס"ק כט ובביאור הלכה ד"ה והלך לו¹⁹).

¹⁷ וראה להלן אם היה בכך איסור.

¹⁸ ולכאורה זה פשוט שתוספת בצידה אינה צידה, וא"צ לפנים, אלא החידוש הוא שכלפי הזמן שאחר כך, הרי זו הצידה הבסיסית, והיינו שאף שכלפי הזמן שאח"כ המעשה שלו הוא מעשה צידה ואינו תוספת, המעשה נמדד בתחילתו ולא איכפת לן שינוי ההגדרה של המעשה בהמשך, כל שלא נשתנה מצב הצידה, כי אין זה נחשב למעשה חדש.

¹⁹ והנה בביאור הלכה שם כתב בתו"ד: ודוקא כשהבית קצר דמטא ליה בחד שחיה, אבל אם הבית גדול או שהעוף כבר מורגל בבית ובא הוא מעצמו לערב למקומו דאין בצידתו לכו"ע רק איסור דרבנן, וכדלקמן בס"ב י"ל כה"ג לא גזרו על פתיחת הדלת אחרי שכבר ניצוד קצת פ"א [פמ"ג].

ולכאורה אין הדברים מבוארים בסברא, הרי בפשטות כל פתיחה וסגירה של הדלת באופן שהוא יכול לצאת בינתיים זה צידה מחודשת, וכיצד ניתן להתייחס לזה שע"ז לא גזרו, ובפרט שהגזירה אינה מתייחסת לנעילת דלת במסוים, אלא הגזירה היא כל שנועל את הבע"ח במקום סגור שאינו יכול לצאת ממנו, גם אינו יכול לתופסו בחד שחיה.

ברם בדברי המגן אברהם (ס"ק יא) למדנו דרך מחודשת בביאור משנתנו, דמיירי שבשעה שעמד הראשון והלך לו נתפנה אז חלל הפתח לגמרי. ואפ"ה מותר לשני לשבת במקומו, אעפ"י שהוא צדו בכך, כיון שכבר היה ניצוד פעם אחת בשבת זו.

וכן הא דנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו, היינו שהיה הצבי ניצוד בבית מערב שבת, ומותר לאדם לפתוח ולנועל הדלת בשבת למרות שהוא עושה כל פעם צידה מחודשת ("דאמו מי שיש לו תרנגולת בתוך ביתו ונפתחה הפתח יהא אסור לסותמו").

וכתב בשפת אמת כאן וז"ל, מדברי רש"י נ"ל דהא דקתני ונמצא צבי שמור הפי' הוא שכבר ניצוד הצבי מע"ש והיה הבית נעול, וכשחוזר ובא בשבת לפתוח הדלת רשאי אה"כ לחזור ולנועל, דנעילה ראשונה צידה היא ולא יותר דכבר חשוב הצבי ככל הפצים שבבית, וכ"מ מדברי התוס'.

והוסיף חתנו במאמר המוסגר שכך צ"ל בדברי המג"א הנ"ל שכך הבין בדעת רש"י.

ולכאורה מוכרח כסברא זו בדברי המג"א מיניה וביה, שהרי המג"א כתב בהמשך דבריו: "ומ"ש שהצבי קשור ובא א' ונעל מיירי כגון שלא ננעל הדלת עדיין משקשרו הצבי בתוכו", והיינו שכאשר הצבי ניצוד בתוך הבית ע"י קשירה לא אמרינן סברא זו שכבר היה ניצוד מתחילה, כי הסברא היא דווקא כאשר ניצוד ע"י נעילת הבית "דכבר חשוב הצבי ככל הפצים שבבית".

ועוד נראה להוכיח כן בכוונת המג"א, שכן על דברי המג"א שהוכיח "דאמו מי שיש לו תרנגולת בתוך ביתו ונפתחה הפתח יהא אסור לסותמו", הקשה הבית מאיר שהרי בדין תרנגולת מצינו בביצה (כד, א) שבבאין לכלובן בערב ומזונותין עליך פטור, ורש"י שם פירש שמותר כי הרי הן כניצודין ועומדין, וא"כ מאי מדמי לה המג"א לנידון צידת צבי, הא ודאי תרמגולת דל"ש בה צידה סוגר הדלת בעדה, ומשא"כ צבי.

אכן לפי דברי השפ"א מבואר דהא גופא אתא המג"א להשוות הצבי אחר פעולת הצידה הראשונה לתרנגולת לפני הצידה הראשונה, ואין ביניהם נפקותא אלא כלפי הצידה הראשונה.

ולפי הבנת המג"א הנ"ל נמצא שחייב צידה הוא רק על צבי שניצוד עתה בפעם הראשונה ולא היה ניצוד קודם לכן בביתו, מערב שבת, או בשבת, ואילו כאשר הצבי כבר נחשב לניצוד בתוך הבית, לא שייכת בו צידה מחודשת, כי הצבי אינו מוגדר כחפץ בפני עצמו, אלא הוא נחשב כאחד מחפצי הבית, ומותר לנועלו בשנית אף אם יש לו כוונה לצודו.

וראינו שמביאים בשם שו"ת חלקת יואב (או"ח סי' יא) לדחוק דמיירי כאשר שלא התרחק מן הפתח עד שמגר את הדלת, ואילו היה הצבי רוצה לברוח באותה שעה יכול היה לתופסו, וא"כ לא היתה שעה שנפסקה בה הצידה לגמרי.

אכן המעיין היטב במקור הדברים בפמ"ג (א"א ס"ק יא) יראה ששם הדברים מופיעים בשינוי ממה שהובאו בביה"ל, וז"ל, ועולם אין נזהרין לפתוח ולסגור אחר כך, וזה ששינה בהעתקה וכתב "חייב" במקום ולמה יהיה פטור, דהא הוא, מה שאין כן אי איסורא דרבנן, יש לומר בתרנגולת המחבר [סעיף יב] מתיר, ואף למאן דאסר (רמ"א שם) דרבנן הוא, יש לומר כהאי גוונא לא גזרו, ובצפור דרור כהאי גוונא אין הכי נמי דאסור.

הרי שהפמ"ג נקט סברת לא גזרו רק ביחס לגוונא דסעיף יב דמיירי בסוג בע"ח שכל צידתו היא רק מדרבנן, ולא בנידון מחוסר צידה בעלמא חמת דהוי טפי מחד שחיה, וצ"ע.

וע"ז מביאה המשנה את המשל מאחד שנועל את הצבי השמור בתוך ביתו, שלא יתכן שיחיה איסור לנעול את הבית בפני הדרים בבית מחמת הבע"ח השמור בבית.

ולפי דברי המג"א מובן היטב ההדגשה על ההכנסה של הצבי לתוך הבית או כניסתו של הצבי מעצמו לתוך הבית, כי הנעילה מצד עצמה אינה מעשה צידה כאשר הצבי כבר ניצוד בבית מערב שבת או בשבת, ודוק היטב.

והנה בביאור הלכה (סעיף יב ד"ה דאסור) כתב: ואפילו אם היו העופות בתוך הכלוב ונפתח הכלוב, יש ליוהר שלא יסגירונו כיון שהוא מכויין בזה לצודם שלא יצאו חוצה, וכן משמע בספר זכור לאברהם בשם מחזיק ברכה שזה לשונו לפתוח ולסגור לול של תרנגולים בשבת אסור.

ונראה שדין זה מוסכם גם לדעת המג"א, שכל סברת המג"א דאולינן בתר הצידה הראשונה ולא איכפת לן במה ששב וצדו נאמרה רק בצידתו בבית ולא בצידתו בביכר או בכלוב וכדומה, דלא שייכא בכה"ג הסברא "דכבר חשוב הצבי ככל הפצים שבבית"²⁰.

דין נכנסה לו צפור

[יח] בגמ' (קו, א), אמר רבי אבא אמר רב חייא בר אשי אמר רב נכנסה לו צפור תחת כנפיו יושב ומשמרו עד שתחשך.

וצ"ב מאי רבותא דהך דינא, דלכאורה הרי זה נכלל בדינא דמתני' דמותיב מיניה רב נחמן בר יצחק, יושב הראשון על הפתח ומלאהו, ובא השני וישב בצדו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור, אלא שבלשון המשנה איתא פטור ויתכן לומר פטור אבל אסור, ובמימרא דר' אבא שמעינן פטור ומותר.

ובאמת לפי פירוש רש"י נראה שאמנם אותו אדם אינו עושה מאומה, שהצפור נכנסה תחת כנפיו כסותו, והוא לא נעל הדלת אלא זה ננעל בפניו מאליו, והחידוש הוא שאינו צריך לפתוח לו חלון דאינו אלא שומר, וכן מפורש בלשון ר"י מלוניל: שהרי היא עצמה נכנסת במצודתה אין עליו חובה להתירה. וצ"ב מה הצד שיצטרך לפתוח חלון, וגם למה נחשב לשומר. וצ"ע.

ובאמת בשו"ע השמיט דין זה. אבל הרמב"ם (פ"י הכ"ג) העתיקו כמות שהוא, וכן במג"א הביאו.

ובריטב"א כתב וז"ל, פי' ולא אסרינן ליה מדרכנן מפני שיראה כצד או משום גזירה שמא יצוד לכתחלה, וכן נראה בלשון הרשב"א: ומכל מקום אתא לאשמועינן דיושב ומשמר ולא גזרינן אמו צד לכתחלה.

הפסקת צידה

[יט] כתב הרמב"ם (פ"י הכ"ד): המפרק בהמה חיה ועוף מן המצודה פטור.

ומקורו מדברי התוספתא (פי"ב ה"ה) דתני לה בהאי לישנא.

המ"מ ביאר טעם האיסור משום טלטול ולא משום צידה, וכ"כ במעשה רוקח. ובמרכבת המשנה כתב שזה דוחק דאמו לא איירי בתוספתא בפתח הדלת ולא נגע ביה ואפ"ה פטור אבל אסור, וכתב לבאר וז"ל, וטעם האיסור פשוט דעינינו הרואות דכל מלאכה שהיביין על

²⁰ ומיהו יש להדגיש שעיקר סברת המג"א מהודשת מאוד, ולא נמצא מקור לזה, ובשו"ת אבני נזר סי' קצג אות יא הרבה להקשות על דבריו, וכתב 'ודברי המג"א קשים וח"ו להתיר איסור סקילה.

עשייתה חייבין ג"כ על ביטולה כמו אורג ובוצע. קושר ומתיר. תופר וקורע. כותב ומוחק. בונה וסותר. מבקיר ומכבה. וכן היה בדין שיהיה חייבין על הפירוק כמו על הצידה. אלא שלא בא מפרק בכלל מנין המלאכות משום דכל מלאכת העדר חשיב מקלקל ואינו חייב אלא על מנת לעשות התיקון כמו קורע ע"מ לתפור, וכן כולם, משא"כ מפרק דלא משכחת ליה מפרק ע"מ לצוד הילכך הו"ל מלאכת קלקול. מיהו מ"מ הא ודאי דפטור אבל אסור כדין כל המקלקלין. [ועי' בערוך השולחן סעיף י].

אולם מצאתי בקרית ספר שהעתיק כדרכו את דברי הרמב"ם והוסיף: דאף על גב דסותר וקורע חייב היינו משום דהוה במשכן האי לא הוה במשכן. ונראה מדבריו דלא בעינן לפוטרו מלתא דמקלקל, אלא שלא מצינו דוגמתו במשכן, ועל כן לא שייך להחשיבו כמלאכה, ולפי דבריו צ"ב אמאי פטור ולא מותר.

ועי' עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' נב.

ענף שני: בגדרי דבר שאינו מתכוין ופסיק רישא דשייבי לשמעתינ

דברי הט"ז בדין ספק פס"ר דלשעבר והביאור הפשוט בחילוק בין ספק לשעבר לספק מכאן ולהבא

[א] בט"ז (ס"ק ג) בסוף דבריו בביאור שיטת הטור: ועוד אפי' אם תאמר דבודאי הוה פ"ר ואסור, מ"מ בספק אם יש שם זכובים יש להתיר דשם אין פ"ר, כי זה הוה ספק פ"ר והוה דבר שלא במתכוין ומותר כמו בכורת, היכא דלא הוה פ"ר כגון שיש נקב קטן כמש"ל ה"נ אין פסיק רישיה בודאי כי אפשר שאין שם זכובים וזה היא כמו במקום דלא הוה פ"ר דמותר שלא במתכוין כנ"ל לישב דברי הטור על נכון כי לא בא לחלוק בביאור על בעל התרומה אלא שנ"ל שא"צ לדקדק אח"ז ויוכל להסגיר התיבה בלי בדיקה אם יש שם זכובים. וכן נ"ל להלכה למעשה דאם רואה שם זכובים יפריח תחלה מה שיפריח אבל א"צ לחפש אחר זה וכ"ש אם יפריח פעם א' ול"ח שמא נשארו עוד וכדאי הוא רבינו הטור לסמוך עליו בזה בפרט שלא מצינו בפ"י חולק עליו²¹.

²¹ והנה ישנו עוד חידוש גדול בתוך דברי הט"ז שם, וז"ל, ולא דמי לדבורים בכורת דהכורת קטנה היא והדבורים ניצודים כוון בזה דעכ"פ יהיו ניצודים דכל כורת היא קטנה לענין זה שלא יכלו כל הדבורים שיברחו דא"א בכך דהדבורים גדולים וממלאים הכורת וא"א שלא יתפוס אחד מהם.

והיינו שמהני להחשב פס"ר אף שאין כאן פס"ר על כל דבורה בנפרד, אלא שמתוך כלל הדבורים פס"ר שיתפוס חלקם.

והנה בשו"ת אבני נזר (סי' קצא) מייתי לזה מדברי הגמ': הצד חגבין... בשעת השרב חייב. אלעזר בן מהבאי אומר אפילו בשעת השרב, אם היו מקלחות ובאות פטור. ופירש"י: מקלחות – הרבה ביחד, שהן מזומנות ליקח.

ולפירוש זה בהכרח שתופס את חלקם, ומהניא סברא זו להחשיבם כניצודים ועומדים. אולם העיר שם (סי' שצ), שהרי זוהי שיטת אלעזר בן מהבאי, אבל רבנן לא סבירא להו דהך סברא.

וכבר ביארו שבודאי דברי הט"ז פשוטים יותר מרבותא דאלעזר בן מהבאי, שהרי אלעזר בן מהבאי זוהי סברא לקולא להחשיב את כל החגבים כניצודים ועומדים, וע"ז סברי רבנן דכיון שכלפי כל חד מינייהו אין ודאות שיתפסנו, עדיין אין להחשיב את כולן כניצודים ועומדים, משא"כ בנידון דברי הט"ז הנידון הוא

ובדברי המ"ז מבואר חידוש גדול, שספק פס"ר אינו נידון כפסיק רישא בכל גווני, ולא דווקא באופן שהנידון על מכאן ולהבא, והיינו כאשר הולך לעשות את המעשה האם ייעשה מעשה איסור, וכגון שגורר כסא וספסל ויש כאן ספק אם בגרירתו יעשה גומא, אלא גם באופן שהנידון הוא לשעבר, והיינו שהוא סוגר תיבה ואין ידוע לו אם יש שם זבובים, ג"כ סו"ס אין זה פס"ר, כיון שאינו מוכרח שיש כאן איסור, והרי דינו כדבר שאינו מתכוין דשרי לר"ש.

ובפשוטו מוטו כי מדרשא לבאר בשורש סברת המ"ז, דתליא בביאור סברת ר"ש דמודה בפס"ר, שיש לבארו בתרי אנפי, אפשר לפרש שכיון שכאשר הולך לעשות את המעשה הוא יודע בהכרח את תוצאת האיסור של מעשהו, והיינו דוגמת שאם חותך את ראשו בודאי ימות, אזי הוא נחשב למתכוין גם על תוצאה זו, כי ידיעה נחשבת ככוונה, ואפילו אם אינו עושה את המעשה דווקא למטרה זו, הרי יש כוונה בעצם עשיית המעשה מחמת שידוע שהמעשה כולל בתוכו גם תוצאה זו.

וכהך גיסא ביאר בספר קובץ שיעורים (כתובות אות יח) בדעת הערוך דס"ל דפס"ר דלא ניהא ליה מותר, דכיון דלא ניהא ליה במלאכה זו לא חשבינן ליה כמתכוין למלאכה. ואמנם כן נראה בעליל בלשון הרא"ש בפרק כל כתבי (סי' ח) כשמביא דבריו: ולפירוש הערוך דרבי שמעון לא מחייב בפסיק רישיה אלא היכא דניהא ליה באותה מלאכה **דאיכא למימר אנן פהדי דקמכוין**. וכן משמעות לשון הרשב"א בשמעתין.

אולם ניתן לבאר גם באופן אחר, שבאמת הידיעה שלו שתוצאה זו כלולה במעשה אינו נחשבת לכוונה חיובית, אלא שעד כמה שהתוצאה הזאת מוכרחת מן המעשה עצמו, אזי לא ניתן להפריד בין המעשה לתוצאה, ואם מכיון על המעשה בכללותו, תו לא בעינן כוונה על אותה התוצאה, ובדוגמא זו אין אנו צריכים שיתכוין על הנמילת נשמה במסוים אלא סגי במה שמכוין על חיתוך הראש.

ושורש הקירה זו בפטור דבר שאינו מתכוין, האם הפטור הוא מחמת חסרון הכוונה, והיינו שאף שהמעשה מצד עצמו הוא מעשה נאות ומושלם גם בלא כוונה, אבל לחייב את עושהו בעינן התייחסות המעשה אליו, ובאופן שאינו מתכוין לזה לא נחשב שהוא עשה את המעשה. ואם כך נמצא שכל שחסר לי באינו מתכוין זה הכוונה, ולהך גיסא בגוונא דהוי פס"ר מסתברא דהיינו משום שישנה הכוונה על התוצאה באופן חיובי, כי הרי בעינן לכוונה חיובית, וזה ביאור הצד הראשון.

ולאידך גיסא, אם הפטור הוא מחמת שכאשר אינו מתכוין לתוצאה זו אין נחשב המעשה כמעשה מלאכה זה, ולדוגמא בגרירת כסא וספסל אם אינו מתכוין לעשיית חריץ אין כאן מעשה של עשיית חריץ, והכוונה פועלת את המעשה. ולהך גיסא בגוונא דהוי פס"ר, מסתבר דלאו היינו משום שנחשב שיש כאן כוונה חיובית לאותה התוצאה, דהא מנא לך, ומהיכי תיתי, אלא מה שחסר לנו זהו עצם המעשה, וזה ישנו ע"י המעשה שמתכוין אליו, וכאשר זה פס"ר ומוכרח מתוך המעשה אזי ל"ש להפריד ולומר שהתוצאה הזאת אינה נחשבת למעשה.

לחומרא אם סגירת הכוורת נחשבת לצידה מחמת שבודאי חלק מהדבורים יתפסו בתוכה, בזה ודאי לא רחוק הוא לומר סברא זו, ואף רבנן דברייתא יודו שיש כאן צידה.

וביותר לפי מה שנתבאר בסמוך בסברת המ"ז שמוכרח לומר בדבריו שגם במעשה בלא כוונה לא מיחסרא בשם מעשה, ופטור דבר שא"מ היינו מחמת חסרון כוונה, ולזה אמרינן דבגוונא דפס"ר הרי חשיב כמתכוין, ובזה נראה פשוט שגם בנידון דידן יש כאן כוונה מחמת ידיעתו שבודאי ילכדו כאן חלק מן הדבורים, ודוק.

ומעתה לנידון ספק פס"ר דלעבר, אי נימא כצד הראשון דפס"ר חשיב ליה כמתכוין כוונה חיובית, אזי לכאורה כאשר הדבר אינו מוכרח לגמרי במעשה, וישנו חסרון ידיעה על הדבר, מה לי אם הספק הוא על לשעבר רק מחמת חסרון ידיעה, סו"ם ל"ש להחשיבו כמתכוין על תוצאה זו כאשר לא ברירא ליה תוצאה זו במעשהו²².

אולם אי נימא כצד השני שטעם פס"ר אינו מצד שישנה כוונה חיובית על אותה תוצאה, אלא מחמת דבכה"ג לא בעי כוונה על אותה תוצאה, כי זה ממילא כלול במעשה הכללי שלו, כאן יש לחלק טובא דהתינה בספק מכאן ולהבא אם תיעשה כאן מלאכה, אין כאן עשיה מוכרחת ודאית הכוללת את אותה תוצאה, ואין זה פס"ר, אולם אם כל הספק הוא חסרון ידיעה בעלמא לשעבר, אבל המעשה מצד עצמו הוא מושלם, לכאורה קשה לדון שאין כאן פס"ר, ולפי"ז נמצא בדעת הט"ז דס"ל כהצד הראשון²³.

וכהבנה הפשוטה שהחילוק הוא בין אם הספק הוא מכאן ולהבא או לשעבר כן עולה מדברי הגרע"א בשיטת הרמ"א, דהנה כתב הרמ"א (יו"ד סי' פז סעיף ו): י"א דאסור לחתות האש תחת קדירה של עובד כוכבים לפי שהם מבשלים בהם פעמים חלב פעמים בשר והמחתה תחת קדירה שלהם בא לידי בישול בשר וחלב.

והגרע"א בחידושו שם הקשה דהא אינו מכין לבשל רק לחתות באש, ופס"ר לא הוי דשמא לא בישל העו"כ בקדירה בשר וגם חלב. וביאר דהך ספיקא לא איכלל בדין דשא"מ, ומשום דדווקא בספק דלהבא שהוא מסופק במעשה גרירת כסא וספסל אם עי"ז משוי גומא, או דזה לא יעשה במעשה כזה, אבל בספק דלשעבר כה"ג שמסופק אם בקדירה זו נתבשלו בשר וחלב ונבלעו בתוכה, אכן ודאי שיהיה בישול בחיתוי זה, ונמצא שהספק אינה בתוצאת המלאכה אלא אם איכא איסורא, ודבר זה מיקרי פס"ר.

ועי"ז הביא דברי הט"ז (או"ח סי' שטז ס"ק ג) הנ"ל בדין צידת זבובים, והוסיף הגרע"א דלפי"ז יותר פשיטא באופן שמבשל בקדירה שספק אם נבלעו בה בשר וחלב, דהתם לא נתכוין לבשל כלל אלא לחתות באש, וגם הדבר מסופק אם בלוע בתוכה בשר וחלב²⁴.

²² אולם הנה הגרע"א (בחידושו ליומא לד, ב) ביאר את פלוגתת התוס' והערוך הנ"ל בדין פס"ר דלא ניהא ליה, וז"ל בתו"ד, דתוס' ס"ל דכל דהוי פס"ר הוי בכלל מתכוין. אלא דבניחא ליה מקרי צריכה לגופה ובלא ניהא ליה מקרי א"צ לגופה, ומש"ה בשאר איסורין אסור מדאורייתא פס"ר דלא ניהא ליה, ובשבת דרבנן כמו כל מלאכה שא"צ לגופה, ולהערוך דס"ל דגם בשאר איסורים מותר, צ"ל דמלאכה שא"צ לגופה היינו במכין לעשות המלאכה, אלא שאין צורך לגופה כגון מכבה דמכין להמלאכה דהיינו הכיבוי אלא דעושה כן מפני לסטים ולא לגופה לעשות פחמין, וכן בחופר גומא וא"צ לעפרה דמכין להמלאכה דהיינו עשיית הגומא אלא שא"צ לגופה דהיינו להניח בה דבר, אבל באינו מתכוין לעשות הדבר אלא דהוי פס"ר בזה דניהא ליה הוי כמתכוין לכך, אבל בלא ניהא ליה מקרי אינו מתכוין, וא"כ ממילא גם לר"י פס"ר דלא ניהא ליה בשבת הוי דרבנן, דהא מקרי אינו מתכוין דבזה לא מצינו פלוגתא בין ר"י לר"ש אם מקרי מתכוין או לא, עכ"ד.

ולכאורה לפי ביאורו לא היה לו להסכים עם החילוק בין ספק פס"ר דלשעבר לספק פס"ר מכאן ולהבא, וצ"ע.

²³ כל ביאור זה כתבתי ע"פ המבואר בחידושי רבי שמואל (רוזובסקי) כתובות סי' ז אותיות א-ב.

²⁴ והנה בספר אבן האזל (הלכות שבת פ"א ה"ה) כתב וז"ל, ואמרתי בזה דיש לחלק מדינא דהט"ז דגבי שבת דבעינן מלאכת מחשבת מהני גם ספק בלעבר דלא ליהוי מ"מ, דהא עכ"פ בשעת עשייתו חסר לו הידיעה אם הוא עושה המלאכה או לא ולכן א"א לחייבו מטעם מלאכת מחשבת, אבל בהך דינא דהרמ"א דאינו באיסור שבת שפיר חייב היכי דהספק בלעבר, ורק בספק בלהבא שהספק אם בכלל יעשה איסור מותר משום דשא"מ אבל בספק בלעבר דודאי עושה את האיסור באם יש שם בו"ה, לא מיפטר משום אינו מתכוין וחשיב רק שוגג לכל היותר.

ביאור מו"ר בעל דרכי שמואל בחילוקים שבדיני ספק פס"ר

[ב] אולם שמעתי ממו"ר בעל דרכי שמואל זצוק"ל²⁵ שיותר היה נראה דרך אחרת ביסוד החילוק מדינא דדשא"מ וכהיה דגורר אדם מטה וספסל לנידון דברי הרמ"א דמספקא ליה בקדירה אם נבלעו בה בשר וחלב, והוא דהתם ענין הספק בגרירת הספסל הוא בשיעור הפעולה ואיכותה, שאין פעולת הגרירה בעצמותה מכרחת שתחפר גומא על ידה, ואין עושה הפעולה יכול לאמוד ענינה מתחילה אם באופן עשייתו הפעולה תיעשה המלאכה ממילא, ומשא"כ בנידון דברי הרמ"א שאין הספק נופל בעוצם הפעולה אלא גוף הפעולה נעשית כמות שהיא ואינה בצד הספק כלל, ואין הספק אלא אם יש איסור בדבר או לאו, ובכה"ג אין לפוטרו משום דשא"מ, שזה נאמר דווקא באופן שאינו מתכוין כ"כ בפעולה שתיעשה מלאכה על ידו, ולא במתכוין לגוף הפעולה אלא שמסופק בדיניה, והרי זה ככל ספיקא דאורייתא דספק אם מבשל בשר בחלב או לא.

ובביאור הלכה (ד"ה וכן יש ליזהר) כתב להביא ראיה לדברי הט"ז מדברי הרמב"ן במלחמות פרק כירה (וכבר קדמו בזה הגר"ז בקו"א סי' רע"ו) גבי המיחם שפינהו כו' דפריך בגמ' והלא מצרף, ומשני דכר"ש היא דאמר דבר שא"מ מותר, והקשו הראשונים דהא ה"ל פס"ר ומודה ר"ש דאסור, ותירץ הרמב"ן דמאי דלא חיישינן למצרף ומותר לשפוך מים לתוך המיחם, דשם לא הגיע לצירוף אע"פ שנתחמם הרבה, יעו"ש. והעולה מדבריו להדיא, דאף בספק שהוא תלוי בדבר דלשעבר נמי אמרינן היתרא דדשא"מ.

ברם לפי החילוק שביאר מו"ר זצוק"ל נראה בפשיטות לדחות ראית האחרונים האמורה לעיל מדברי הרמב"ן בפרק כירה, שאף שהספק הוא על הכלי אם נתחמם הרבה והגיע לצירוף בשפיכת מים אלה או לאו, מ"מ ודאי שיעקר הספק הוא באיכות הפעולה של שפיכת המים וכח פעולתם, אם זה שפיכת מים בעלמא או שחודרים להכלי לצרפו וזה פעולה אחרת, ונמצא דהא מילתא דמייא לגרירת ספסל דפטרין ליה משום דאינו מתכוין לכל עוצם הפעולה ושיעורה. עכ"ד מו"ר זצוק"ל הנכוחים.

צד נוסף בביאור דברי הט"ז שהיקל בספק פס"ר רק במלאכת צידה

[ג] ועוד הוסיף מו"ר זצוק"ל לבאר באופן שונה לגמרי את דברי הט"ז ולחדש שכל דברי הט"ז אמורים דווקא במלאכת צידה והוא לפי דברי הרשב"א בסמוך (קז, א הו"ד בר"ן לה, א מדפי הרי"ף) וז"ל, ובירושלמי (ה"ו) נראה שהתירו לנעול לכתחלה ביתו לשמור ביתו וצבי שבתוכו, דכיון שהוא צריך לשמור ביתו אף על פי שעל ידי כך ניצוד הצבי ממילא מותר בלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד, דהכי גרסינן בפרקין דהכא ר' יוסא בר' בון בשם ר' חונא היה צבי רץ כדרכו ונתכוין לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר, ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוין להעלותו ולהעלות נמלה של דגים עמו מותר, רבי יוסי בר בון בשם ר' חונא היה מפקח בגל ונתכוין להעלותו ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר, ולפי זה הא דאמרינן ונתכוין לנעול בעדו לא בעדו בלבד קאמר אלא אם נתכוין לנעול אף בעדו קאמר, ולומר שאילו צריך לנעול בעדו מותר אף על פי שמתכוון שיהא הצבי ניצוד בתוכו.

ויעו" עוד בשו"ת מלמד להועיל אה"ע ח"א סי' קב, ובספר שביתת השבת כלל דבר שא"מ אות ז, ובחידושי רבי שמואל בכתובות שם.

²⁵ בשיעורו ביום י"ט חשוון תשנ"ט, ונדפס שיעור זה בתחילת קונטרס בלבת אש תניינא.

ונשמע מדבריו דלא איירי דווקא באופן דלא ניהא ליה בצידת הצבי, ואף אי הוה ניהא ליה בצידתו כל שלא נתכוין לשמרו בלבד מותר, ותימה דמה בכך שהצבי ניצוד ממילא כיון דצידת הצבי ה"ל פס"ר.

ואשר נראה לבאר בזה, דמלאכת צידה חלוקה היא ביסודה משאר מלאכות, דבכל המלאכות פעולת המלאכה נעשית בגוף הדבר, ולהכי איכא סברא דכל שהפעולה נעשית ממילא אף בלא כוונתו של העושה למלאכה מודה ר"ש דאסור משום דהוי פ"ר, ואמנם במלאכת צידה הלא לא נעשה דבר בגופו של הניצוד, וכל מלאכת הצידה תליא בכוונתו של הנועלו בביתו לצודו, וכל שלא נתכוין לזה אין הנעילה נחשבת למלאכת צידת הצבי אשר בבית, ולהכי ס"ל לרשב"א דשרי אף בפ"ר.

ולפי"ז יש לפרש כוונת הט"ז באופן זה דהך דפטר בנעל תיבה וספק יש זבובים בתוכה הוא רק במלאכת צידה לבדה ולא בשאר מלאכות, דאף אי לא נימא כהרשב"א דאף בודאי שישנו האיסור והוי פ"ר מותר, מ"מ מה"ט דאין צידת הבע"ח מעצם מלאכת נעילת הדלת, יש לחושבו עכ"פ כאינו מתכוין, ולהתיר באופן שמסופק אם איכא פ"ר במלאכה, דאין המלאכה כמות שהיא מלאכת צידה²⁶.

שיטת השלטי הגבורים בביאור דברי הרשב"א בהיתר נעילת הדלת הבית לשמירה אף שצבי בתוכה

[ד] אולם באמת הדברים יגעים בביאור לשון הרשב"א הנ"ל, ובודאי חידוש גדול הוא לפרש כן בדברי הרשב"א, ומצינו בדברי האחרונים כמה אנפי בהעמדת דבריו, וכפי שיתבאר. בשלטי הגבורים הביא דברי הרשב"א וכתב וז"ל, והר"ן והרמב"ן פליגי עליה וסברי כשיודע שיש צבי בבית קודם שינעול אע"פ שמתכוין לשמירת הבית, ואפילו לא יתכוין כלל לצידת הצבי שאסור לו לנעול הבית דהוי פסיק רישא. והשתא לדברי הרשב"א נמצינו למדין, דאע"ג דקי"ל דפסיק רישיה אסור, היינו דוקא שבאותו מעשה דעביד הפס"ר אינו מתכוין ואינו עושה דבר היתר עמו, אבל אם באותו הפס"ר שעושה, עושה ג"כ דבר היתר עמו, ויתכוין גם לדבר היתר, אז אפי' עביד פס"ר ומכוין גם לו, שרי, ובאמת כי קולא היא זו.

ואני כתבתי בחידושי, דכל מעשה שאפשר לעשות זולת הפס"ר, אז אפי' עביד אותו מעשה אפי' בפס"ר שרי, כי לא מתכוין לעשות בפס"ר, והארכתי שם, ומדברי הרשב"א סיוע גדול לדברי, כי ק"ו הם דברי מדבריו, עכ"ד.

ולכאורה דברי השלטי גבורים אינם מובנים מה הדמיון בין דבריו לדברי הרשב"א, דהא הטעם שביכול לעשות בלא פס"ר, מותר אף בפס"ר, היינו משום דכיון שיכול לעשות צורכו אף בלא הפס"ר, ממילא מעשה הצורך שלו לא הוי בפס"ר עם המלאכה, [ושוב חשיב דעושה המלאכה בלא שום צורך], והוי זה כאין מתכוין למלאכה.

²⁶ ושוב מצאתי ממש כדברים האלה בחידושי הגרש"ש כתובות סי' ו' במאמר המוסגר בסופו, וז"ל, ונראה להוסיף טעם לדבר זה מה שחידש הרשב"א לענין צידה לחלק בין שאר מלאכות דבצידה שאינו עושה מעשה בגוף בע"ח לצודו בכה"ג על ידי נעילת דלת והוה רק כגורם אלא דמלאכה זו נעשה בכה"ג וכעין דאמר ר"א בב"ק דף ס' לענין זורה ורוח מסייעתו יעו"ש בכה"ג אין פסיק רישא וגם כוונה משותפת לא מחשיבו להקרא על מעשה נעילת דלת לשם מלאכת צידה אם לא שעושה בכוונה לשם צידה גרידא ובלא"ה אין שם המעשה מתחשבת על שם צידה ודוק.

נויש בזה חידוש, שאף שבודאי מצד המלאכה הנעשית הוי פס"ר לכלול גם את מלאכת האיסור, מ"מ מלאכת האיסור אינה פס"ר עם המלאכה, ולכן אנו מפרידים בין המעשה למלאכה למלאכת האיסור, וכאילו הוו ב' משים נפרדים].

אבל בדין הרשב"א הא הוי פס"ר ממש, דאינו יכול לסגור הדלת בלא פס"ר, ומכיון ממש להצבי, אלא שאפ"ה מותר משום שעושה זאת לשמור הבית, ואינו ענין לדין פס"ר היכא דיכול לעשות בלא פס"ר.

ובאמת צ"ע טובא בסברת הרשב"א, דהיכא דעושה עם הפס"ר ג"כ דבר המותר, אין זה פס"ר לחיוב, והרי בכל פס"ר נמי הא יש לו דבר המותר, כגון הגרירה דמטה וספסל, דעצם הגרירה מותר, ורק דכיון דהוי פס"ר למלאכה דעשיית חריץ, הוי מלאכה דניח"ל וחייב, וא"כ ה"נ נהי דנתכוין לשמור הבית, שזה הוי דבר היתר, מ"מ כיון דעכ"פ איכא צבי בבית, הרי הוי צידה בנעילת הדלת, ונתכוין נמי לזה, ומ"ט מותר.

ומטו לבאר בזה, דכל דין פס"ר הוי רק היכא שהצורך שלו הוי בפס"ר, דמהאי טעמא זה נחשב למלאכה אחת, אלא דהוי מלאכה שאצל"ג, משא"כ היכא שהצורך שלו לא הוי בפס"ר, א"כ המעשה מלאכה לא הוי בפס"ר עם פעולת האיסור, ולכן הוי האיסור דבר שאין מתכוין, כיון שהצורך שלו יכול להתקיים אף בלא מלאכה זו.

והנה הרשב"א חידש דהיכא שבמלאכת הפס"ר ישנה באותה הפעולה ממש דבר היתר, התם המעשה שלו הוי בפס"ר עם ההיתר, ואזי הפעולה מוגדרת כדבר היתר ולא איסור, וזהו דמדמה השלטי הגיבורים את דינו לדין הרשב"א, ויליף לה בק"ו, דכיון דהיכא דהוי הפס"ר דבר היתר, הוי המעשה שלו מעשה היתר, וכגון בנועל הדלת לשמור הבית, דהוי בזה פס"ר נמי לשמור הצבי, ואמרינן דכיון דהצידה לא הוי מעשה בפנ"ע, ורק דנעילת הדלת הוי ממילא צידה, וכיון דהוי נמי לדבר היתר לשמור הבית, הוי זה מעשה היתר לשמור הבית, ולא מעשה איסור לשמור הצבי, א"כ כ"ש דין השלטי גיבורים דהיכא דצורך שלו לא הוי בפס"ר, אז אפי' עושה בפס"ר אפ"ה חשיב כעושה בלא פס"ר.

ומו"ר זצוק"ל הראה לנו את דברי אא"ז הג"מ עזריאל ראש הברזל מלובלין (נדפס בספר תשובות וחידושי ראש הברזל סימן א אות ג), וז"ל בדחיית דברי המרכבת המשנה: "והרב הנ"ל לא ירד לעומק כוונתו וצווח עליו ככרוכיא, דבהדיא אמרינן גורר אדם מטה כסא ושלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, אלמא דבמתכוין לעשות חריץ אע"פ שעושה גם דבר היתר עמו דהיינו גרירה אסור, וכ"ש פסיק רישיה. ועוד הקשה מהא דאמרינן במסוכרייתא דנזייתא דאסור להדוקי ביומא טבא שהרי מתכוין בודאי אף להיתר והיינו לפקוק.

והרבה שגג בזה הרב הנ"ל, וכבר נתראיתי פנים אל פנים ואמרתי לו אשר השגתי עליו והודה לדברי.

ונראה דכוונת השלטי גבורים כך הוא, דלא אמרינן פס"ר אלא היכא שאותה המלאכה דהוי פס"ר אינו נעשה עם דבר היתר מאותה המלאכה עצמה דהיינו כמו מסדנ"ז דהמלאכה דהוי פס"ר הוא סחיטה ואינו נעשה עם דבר היתר ג"כ ממלאכת הסחיטה, אבל גבי צידת צבי המלאכה היא שמירות צבי, ונמצא שעם המלאכה האסורה עצמה נעשה ג"כ ממנה מלאכה מותרת, דהיינו שמירות הבית.

והמורם מזה שכל היכא שפעולת המלאכה הנעשה בדבר האיסור נעשה ג"כ בדבר היתר כמו בנידון דידן שפעולת המלאכה האיסור הוא ע"י סגירות הבית נעשה שמירה לצבי, ופעולה זו בעצמה נעשה ג"כ שמירה לבית בדבר היתר ומותר, ויעו"ש עוד.

ונראה הביאור בדבריו ממש כמו שכתבנו, והעתקנו הלשון לגודל החביבות. ונראה עוד בתפארת ישראל כלכלת שבת אות ו.

הביאור המחזור בדברי הרשב"א שעיקר סברתו בהגדרת המעשה של נעילת דלת שאין זה מוגדר כמעשה צידה

[ה] איברא, שלפי הביאור הנ"ל של השלמי גבורים יש כאן חידוש עצום, כי עולה מזה שפעולה שהיא מורכבת מהיתר ומאיסור נידונית לקולא להחשב כמלאכת היתר גם כאשר הוא מתכוין גם לאיסור כמו להיתר בהדי הדדי, וזה דבר שאינו מתיישב על הלב!

וגם ריהמת כמה סוגיות משמע לא כן, הדין של פריסת מחצלת על גבי כוורת בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, שעיקר מטרתו היא להגן על הדבש, ומ"מ איתא: 'זבלבד שלא יתכוין לצוד'. ויעו"ש בדברי התוס' והרשב"א שאף באופן שלא מתכוין לצוד יש לדון לאיסור מצד פס"ר, והבאנו לעיל דבריהם דמיירי שלא היה אופן מוחלט של פס"ר כגון שהיה חור קטן וכו'.

ובשער הציון (ס"ק לג) כתב להקשות וז"ל, ועיין מה שכתבתי בספרי אהבת חסד בפרק ז' בנתיב החסד אות ב' שבררתי שם מן הש"ס דפסחים כ"ה ע"ב בסוגיא דלא אפשר וקמכוון, דזה בודאי אסור מן התורה.

וכתב בשער הציון: ואולי דגם להרשב"א אינו מותר רק כשעיקר כוונתו בשביל שמירת ביתו, וכזה אתי שפיר לישנא דהירושלמי שהובא בהרשב"א והר"ן, ושם בפסחים מיירי שמכוון לשניהם בשוה, אולם לדינא אין דעת הפוסקים להקל בזה בכל גווני, עיין בספר אליה רבה ובחידושי ר' עקיבא איגר שהביא ראיה מהא דסעיף ג הנ"ל גבי זבובים, אף שאין דעתו רק לכסות הכלי.

ולא ברירא בכוונת השעה"צ מאי עיקר וטפל שייכא הכא, הא אם מכוין בהדיא גם לצידת הצבי, שפיר יש כאן ב' כוונות, ומחייב תיתי תתבטל כוונה זו מחמת הכוונה לנעול את ביתו²⁷.

ומעין דבריו כתבו בשו"ת אבני נזר (סי' קצד) ובשו"ת חלקת יואב (סי' יא).

ויש מגדולי האחרונים שהפליגו טובא להעמיד בשיטת הרשב"א דמיירי כאשר אין לו שום כוונה בהדיא לצוד את הצבי, אלא רק ניהותא, עי' בחת"ס סוכה לג, ב ובספר אבן האזל הלכות שבת פ"א סוף אות א.

²⁷ וראה בביאור ענין זה במאמר "בישול עצמות שבטשולנט" מאת הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצוק"ל בספר הזכרון להגר"ב זולטי עמ' תרמד ואילך.

ובספר אמרי בינה (דיני יום טוב סימן יא) כתב: וכתבתי בהגהותי בס' דברי חיים דיני ר"ה (סי' ד') דסברת הרשב"א הוא כיון דאינו ניכר מלאכת האיסור רק מלאכת ההיתר דנועל ביתו בזה מקרי המעשה ע"ש מלאכת ההיתר ע"ש והכא נמי דכוותה דעיקר מה שניכר מהפעולה הוא מלאכת הדלקה והוי מלאכת היתר. יעו"ש. וכן כתב גם הבא"ח בשו"ת רב פעלים ח"א סו"ס כג.

וצ"ב דלכאורה סברות כאלו של 'ניכר האיסור' זה סברא בדרכנן ולא בדאורייתא.

וזה כנגד דברי הרשב"א המפורשים ושפתיו ברור מללו זה פעמיים דמייירי בנתכוין להדיא לצידת הצבי, "ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד... ולומר שאילו צריך לנעול בעדו מותר אף על פי שמתכוון שיהא הצבי ניצוד בתוכו".

וגם דברי האחרונים לומר דהוי כעין עיקר וטפל, מלבד הקושי בסברא, וכנ"ל, אין משמעות לשון הרשב"א סובלת זאת, כמבואר לכל מעיין בדבריו²⁸.

ואשר נראה למחור בזה הוא כמו שביאר הגר"א ליברמן שליט"א, ונביא הדברים בלשונו המזוקק של הגאון בעל שבט הלוי וצוק"ל (והיא לו בח"ג סי' מא), וז"ל, ולעמוד על דעת קדושים רבינו הרשב"א, הנה יסוד גדול באיסור מלאכת שבת דבעינן ב' תנאים שתהי' פעולת מלאכה שאנו יכולים ליחסה לאחד מל"ט אבות מלאכות או תולדות, ושנית שתהי' מלאכת מחשבת ע"ד שקבלו חז"ל לר' יהודה כדאית לי' ולר"ש כדאית לי', אבל לא יתכן לחייב על תוצאה של מלאכה לבד דהיינו שעלה לו מטרת המלאכה בלי שעשה הפעולה של האב המתיחס לאותה מלאכה... וזה יסוד היתר דבר שאינו מתכוין בשבת אליבא דר"ש דכיון דעצם הפעולה היא פעולת היתר כגרידת מטה וספסל אף שיתכן מאד שעם פעולת הגרידה תעשה עוד פעולת חורש וחורין, מ"מ כיון שאינו פס"ר ואינו בחכרה גמור שתעשה שוב אין פעולת הגרידה שהיא עיקר כוונת עשייתו מתיחסת לתוצאה של גרידה דהיינו חורש וחורין ונשאר התוצאה של חורש וחורין בלי פעולת מלאכת איסור מאב דחורש (ובכח"ג מדרבנן), והגרידה נשארה פעולת גרידה גרידא שאין לה למלאכה כלום²⁹, אבל היכא דהו"ל פס"ר כיון שבחכרה יעשה עם הפעולה של היתר גם התוצאה של מלאכה שוב גם פעולת ההיתר נחשבת אב או תולדה דמלאכת שבת.

וכ"ז בשאר מלאכות, אבל במלאכת צידה בענין נעילת דלת יש בה דבר מחודש לחייב שלא מצינו במק"א דבכל מלאכה או עושה הפעולה המיוחדת למלאכת איסור כחורש או שעושה פעולת היתר שעושה עמה גם חורש כגרידת ספסל וכדומה, וכן צידה בידים או במצודה היא פעולה מיוחדת לצדיה, אבל נעילת דלת היא פעולה מובהקת של היתר שעושים בין אם צבי בבית בין אין צבי בבית ואין היות צבי בבית מוסיף תוספת מלאכה על נעילת ההיתר כלום, וע"כ יש חידוש בזה שנעילת דלת מתיחסת לענין צידה בכלל, לכן ס"ל להרשב"א דדוקא כשידע שהצבי בבית ונעל ביתו לשם צידה דאז החשיב נעילת דלת לפעולת צידה לבד, אבל כל שכיון לנעילת דלת באמת נעילה הרגילה שוב גם אם ידע שיש צבי וכיון גם לזה, מ"מ כיון שכיון לנעילת דלת של היתר שוב אין הנעילה מתיחסת כלל לצידה כיון דתוספת המחשבה של צידה רק תוספת מחשבה לבד, לא תוספת מלאכה כלל, ונשאר התוצאה של צידה, תוצאת איסור בלי מלאכת איסור, וע"ז לא חייבה תורה כנ"ל, ואינו דומה לשאר פס"ר דמלאכת ההיתר עושה גם פעולת האיסור ואנו יכולים ליחס ההיתר כפעולת איסור להקרא אב או תולדה, משא"כ נעילת דלת דנעשה רק ע"י אחשבה לבד, זהו דעת הרשב"א, והר"ן חולק בזה ולדבריו נעילת דלת לענין צידה ככל שאר מלאכות שבשבת שבפס"ר גרידא נחשב כעושה מעשה צידה בידים³⁰. עכ"ד, והינם קילורין לעינים.

ועי' עוד בשו"ת עונג יו"ט סי' כב.

²⁸ ובאמת הו"ח עצמו בספרו אהבת חסד נראה שדחה להלכה שיטת הרשב"א, ולא העתיק ביאורו הנ"ל, ובספרו מחנה ישראל סי' לא סעיף ג ביאר באופ"א דברי הרשב"א דמעמיה משום דין ריבוי בשיעורין, ואכ"מ. [עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' לו שהרחיב בזה].

²⁹ והיינו כהצד השני שנתבאר לעיל שבדבר שא"מ אין כאן רק חסרון כוונה אלא חסרון מעשה.

³⁰ וראה עוד בפסקו בתשובתו ח"ט סי' סט לענין הליכה במקום שנדלק אור מחמת שהולך שם.

ואולי ניתן להוסיף ולחדד עוד, שיש לדון במעשה נעילת דלת בסתמא שיסודו ומהותו הוא לשמור על הבית ועל היושבים בו מבפנים שלא יכנסו בו מבחוץ ויזיקו להם, ואולם מעשה נעילה של צידה מהותו הוא לשמור על היושב בתוכו וסגור בעדו שלא יצא, וזו מהות אחרת של מלאכה, ונעילת דלת בסתמא אינה מתפרשת כמעשה כליאה אלא כמעשה שמירה מפני מזיקים מבחוץ.

ואולם כאשר נועל את הדלת במטרה של כליאת צבי או בע"ח אחר בלבד, הרי הפך את הבית לביבר או למלכודת, ומגדיר את הנעילה כמעשה צידה, אבל כאשר יש כאן מעשה נעילה עם שתי מטרות, לשמור על הבית ולסגור בעד הצבי, אזי אין הכוונה הנוספת שהיא מנוגדת לסתמות המעשה מועילה להגדיר את המעשה כמעשה צידה, ודוק היטב.
